

AKADEMIN FÖR UTBILDNING OCH EKONOMI
Avdelningen för humaniora

Memory-work: Gävlekvinnor minns Tjernobyli

Anna Lövgren

Katarina Thyrestam

2013

Uppsats, Grundnivå (kandidatexamen), 15 hp
Medie- och kommunikationsvetenskap
MKV C
Informatörsprogrammet

Handledare: Eva Åsén Ekstrand
Examinator: Gabor Bora

Abstract

Nyckelord: Memory-work, Tjernobyl, Gävlekvinnor, Feministisk forskning, Risksamhälle

Titel: Memory-work: Gävlekvinnor minns Tjernobyl

Författare: Anna Lövgren och Katarina Thyrestam

Handledare: Eva Åsén Ekstrand

Seminarietid: Måndagen den 3 juni kl. 11-12

Gävle var en av de platser som fick mest radioaktivt nedfall efter Tjernobylolyckan 1986. Syftet med vår undersökning är att försöka få en förståelse för hur detta har påverkat kvinnor som bodde i Gävle 1986 och hur de känner idag. Vår frågeställning är vilka minnen de idag har kvar sedan tiden då olyckan hände och vad det betyder?

Memory-work är utvecklad av Frigga Haug inom feministisk forskningstradition. Metoden är induktiv, såtillvida att resultaten tolkas utifrån de minnen som kommer fram i undersökningen och inte från färdiga teorier, och resultaten kan leda till nya frågeställningar. Vid memory-work är forskningsledare och deltagare på samma nivå och alla kan vara med i diskussionen.

De teoretiska perspektiv vi ansåg vara relevanta för vår undersökning var Freuds teori om ångest och Birgitta Höijers teori om kulturella identiteter. Rolf Lidskogs teori om att ett samhälle läks eller faller sönder vid katastrofer och Ulrich Becks teori om risksamhället är två andra teorier som vi tog upp som troliga för de resultat vi förväntade oss.

Resultaten visar att genom memory-work kommer undanträngda eller bortglömda minnen åter upp till ytan genom diskussionen tillsammans med andra. För att människor i utsatta områden ska känna tillit till myndigheter, behöver informationen vara kopplad till det lokala samhället eller regionen. Vi fann snarare ett accepterande än läkning eller sönderfall. Information behöver också vara i narrativ form, på ett sätt som gör att alla människor förstår informationen och kan relatera den till sig själva. I Sverige är vi vana vid att vi inte kan göra något åt vädret, så vi kunde inte göra något åt att det regnade ner cesium här. Regnet blev en budbärare för det farliga, det fanns med i alla minnen. Däremot försvann det farliga när snön kom. Har cancerfallen ökat i Gävleområdet? Nej, säger Strålsäkerhetsmyndigheten. Jo, säger forskaren Martin Tondel. Precis som 1986 är det upp till var och en vad man vill tro.

Innehåll

Abstract	2
Ordlista	5
Inledning.....	7
Syfte och frågeställning	7
Bakgrund	9
Tjernobyl 1986.....	9
Medielandskapet 1986.....	12
Metod.....	13
Memory-work.....	13
Hur memory-work används.....	14
Modifierad metod och tidigare forskning	16
Beskrivning av metod enligt Crawford et al.	17
Områden för metoden	18
Tidigare forskning – memory-work om känsliga ämnen.....	19
Memory-work anpassat till vår undersökning	20
Fas 1 - Att skriva berättelsen	21
Fas 2 - Diskussionen.....	21
Fas 3 - Bearbetningen.....	21
Teorier och tidigare forskning	23
Ångest.....	23
Kulturella identiteter	24
Frigga Haug och Michel Foucault	26
Ingrävning av minnen och förträngning av det farliga	27
Ett samhälle läks eller faller sönder	29
Teorin om risksamhället.....	30
Bieffekter, förnekandet av risker och gränsvärden.....	31
Undersökningen	33
Fas 1 - Att skriva berättelsen	33
Fas 2 - Diskussionen	34
Fas 3 – Bearbetningen.....	37
Diskussion.....	44
Sammanfattning.....	50

Avslutning.....	51
Källförteckning.....	52
Bilagor.....	55
Hej och välkommen till vår diskussionsträff!	56
Annika, 11 år 1986 - Oro över blåbär och skogspromenader med hunden.....	57
Marie, 16 år 1986 - På väg till folkparken i en bil med regnet smattrande mot rutan.	58
Kerstin, 26 år 1986 - I skolans uppehållsrum, geigermätarens utslag i regnet.	59
Elsa, 42 år 1986 - Dotterns födelsedagsfirande i regnet.	60
Maja, 47 år 1986 - Jordbrukaren från Hille med väldigt hög cesiumhalt i kroppen.....	61
Gun-Britt, 51 år 1986 - Semestern på Kreta avslutades med nyhetssändning från Sverige.....	62
Anna, 20 år 1986 - Nollning på Högskolan. (Detta minne är från augusti 1986 och kunde därmed inte vara med i diskussionen.).....	63

Ordlista

Bequerel ¹ :	En standardiserad enhet för radioaktivt sönderfall. 1 Bequerel (Bq) är ett sönderfall per sekund. Den franske fysikern Henri Bequerel (1852-1908) har gett namn åt enheten. En äldre enhet för radioaktivt sönderfall är curie efter Marie och Pierre Curie.
Cesium ² :	Cesium (Cs) är ett grundämne (nr.55) som reagerar kraftigt i vatten och är självantändligt i luft.
Cesium-137:	Cesium-137 är en radioaktiv isotop som bildas vid klyvning av uran och plutonium. Halveringstiden för detta cesium är 30,2 år. Cesium-137 avger beta- och gammastrålning vid sönderfall. ³ Denna radioaktiva isotop är en restprodukt från kärnkraftverkens reaktorer ⁴ .
Gammastrålning ⁵ :	Kumulativ typ av strålning som går rakt igenom och lagras i människokroppen. Gammastrålningen är nästan identisk med röntgenstrålning. Skillnaden är att röntgenstrålning produceras av människan medan gammastrålning förekommer naturligt. Kallas också för kosmisk bakgrundstrålning.
Geigermätare ⁶ :	Instrument som används för att mäta radioaktiv strålning.
INES-skalan ⁷ :	INES-skalan som är en förkortning av <i>The International Nuclear Event Scale</i> är en sjugradig skala som utvecklades för att gradera olyckor eller incidenter vid kärnkraftverk. <ol style="list-style-type: none">1. Avvikelse2. Händelse3. Allvarlig händelse4. Olycka utan betydande risk för omgivningen5. Olycka med risk för omgivningen6. Allvarlig olycka7. Stor olycka
Mikroröntgen ⁸ :	Tidigare enhet av stråldos, ersätts senare av sievert. Joniserande strålning som omvandlar elektriskt neutrala atomer till laddade joner.

¹ (Arkiv Gävleborg, 2011) Arkiv Xet, årgång 18 nr2/2011, s.2

² Ibid s.2

³ (Dahlqvist, 2013) Cesiumplan för Gävle kommun 2014-2024, s.3

⁴ (Arkiv Gävleborg, 2011) Arkiv Xet, årgång 18 nr2/2011, s.2

⁵ (Filatova, 2006) s.96

⁶ Ibid s.12

⁷ (Arkiv Gävleborg, 2011) Arkiv Xet, årgång 18 nr2/2011, s.2

⁸ (Brandsjö, et al., 1992) s.9

- Sievert - Millisievert: Sievert (Sv) är en måttenhet som mäter vilken effekt en stråldos har på människans organ⁹. 1 Sv är en mycket stor stråldos så därför används istället millisievert (mSv) som är en tusendels sievert¹⁰. Enheten är uppkallad efter den svenska sjukhusfysikern Rolf Sievert (1896-1966)¹¹.
- SSI: Statens strålskyddsinstitut, ansvarig myndighet 1986. SSI och SKI, Statens kärnkraftsinspektion, är från och med 2008 sammanslagna till Strålsäkerhetsmyndigheten.¹²

⁹ (Arkiv Gävleborg, 2011) Arkiv Xet, årgång 18 nr2/2011, s.2

¹⁰ (Dahlqvist, 2013) Cesiumplan för Gävle kommun 2014-2024, s.3

¹¹ (Arkiv Gävleborg, 2011) Arkiv Xet, årgång 18 nr2/2011, s.2

¹² (Strålsäkerhetsmyndigheten, u.d.) Om myndigheten

Inledning

Det finns några händelser som för alltid har förändrat sättet som svenskar ser på Sverige. Två av dessa inträffade för ca 30 år sedan, år 1986. Den första händelsen var mordet på statsminister Olof Palme den 28 februari i Stockholm. Den andra händelsen var Tjernobylyckan som inträffade i Sovjetunionen den 26 april. En reaktor havererade i ett kärnkraftverk utanför staden Tjernobyl i nuvarande Ukraina och det radioaktiva avfallet spreds med vinden över Europa. Så länge det radioaktiva avfallet höll sig i luften påverkade det inte länderna det spreds över. Det var när det föll ner över land i form av regn som det farliga avfallet togs upp av marken. De första förhöjda halterna av radioaktivitet uppmättes i det svenska kärnkraftverket Forsmark i norra Uppland på morgonen den 28 april. Den allmänna uppfattningen var då att det där hade skett en kärnkraftsolycka. I Gävleområdet regnade det den 28-29 april och här uppmättes landets högsta strålningsvärden av radioaktivt cesium. Ingen kunde med säkerhet säga vad detta skulle innebära. Gävleborna blev avrådda att äta svamp, bär och älgkött. Korna fick stanna inomhus, en del blev också nödslaktade. Många har vittnat om att situationen kändes absurd, eftersom det radioaktiva nedfallet varken kändes eller syntes.

Syfte och frågeställning

Gävle var en av de platser som fick mest radioaktivt nedfall av cesium efter Tjernobylyckan 1986. Vårt syfte med undersökningen är att försöka få en förståelse för hur detta har påverkat kvinnor som bodde i Gävle 1986 och hur de känner idag. Kände de oro och är denna känsla i så fall kvar, bortglömd, förträngd eller undångömd? Är de rädda för att samma sak ska kunna hända idag? Vår undersökning blir ett komplement till den detaljerade och arkiverade mediala bilden som redan finns av händelsen.

Det finns undersökningar gjorda efter Tjernobylyckan, men vi vill använda en metod som heter memory-work, som är utvecklad för att kvinnor gemensamt ska komma ihåg och bekräfta minnen. Vi har vänt oss till kvinnor för att vi tror de är tryggare i att berätta sina minnen i en grupp tillsammans med andra kvinnor. I metoddelen utvecklar vi detta resonemang. Vilka minnen finns kvar hos dessa kvinnor och vad betyder de idag? Hur relaterar dessa minnen till den bild media förmedlade. Eftersom vi studerar Medie- och kommunikationsvetenskap är vi också intresserade av att veta genom vilka medier de fick

känedom om olyckan och var de senare fick information ifrån. Vi ser vår undersökning med memory-work som en experimentell metod för att aktivt arbeta med kommunikation.

Bakgrund

Tjernobyl 1986

Klockan 01.23.49¹³ natten mellan fredagen den 25 april och lördagen den 26 april exploderade reaktor 4 vid det Ukrainska (dåvarande Sovjetunionen) kärnkraftverket i Tjernobyl¹⁴. Olyckan var en följd av ett test på kärnkraftverkets elförsörjningssystem. Syftet med testet var att ta reda på hur länge turbinerna fortsätter att snurra och producera energi vid ett plötsligt strömavbrott. Som en del av förberedelserna kopplades viktiga säkerhetssystem bort, bland annat fungerade inte reaktorns nödavstängning. Explosionen gjorde att reaktorns flera tusen ton tunga grafithölje antändes. Det var denna grafitbrand som släppte ut det mesta av den radioaktiva strålningen i atmosfären. Med hjälp av vindar och regnväder gjorde detta att onormalt höga nivåer radioaktiv strålning uppmättes i Sverige och framförallt längs södra Norrlandskusten, med störst koncentration kring Gävle och Sundsvall.

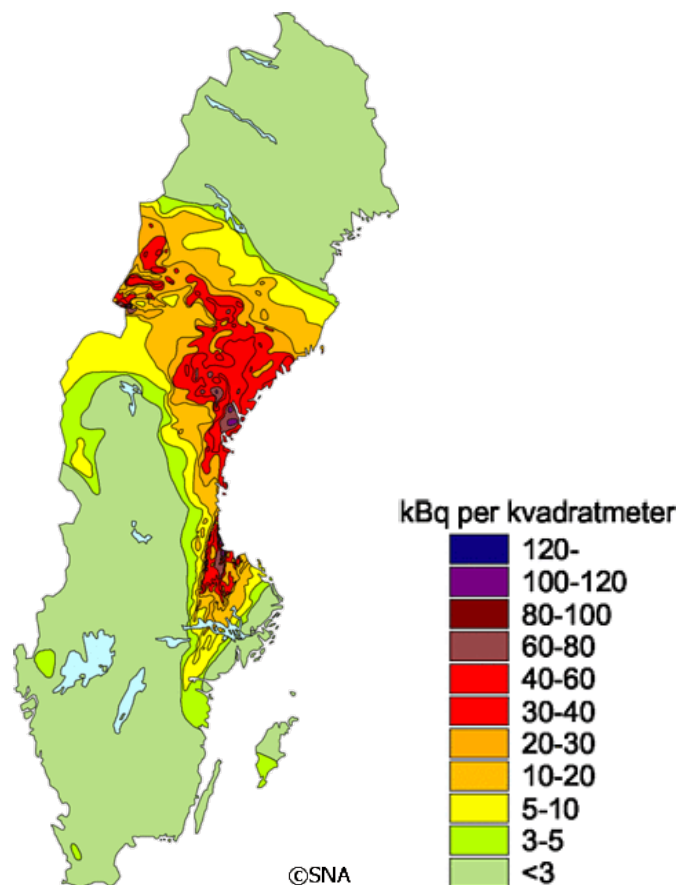

Bild 1 Cesiumnedfallet efter olyckan i Tjernobyl. Kartan bygger på mätningar maj-oktober 1986.¹⁵

¹³ (Bergdahl, 2011) s.21

¹⁴ (Brandsjö, et al., 1992) s.7-ff

¹⁵ (Sveriges tematiska kartverk, u.d.)

Orsakerna till olyckan har beskrivits som en mycket ödestiger kombination mellan bristfällig omordern teknik och mänskliga misstag. Kommunistregimen som satt vid makten i Ryssland höll till en början tyst om olyckan, både för sitt eget folk och för omvärlden. Fotografen Elena Filatova berättar att det ukrainska folket fick uppgifter om olyckan från utländska radiostationer och från släktingar till de som omkommit vid kärnkraftverket, sju-tio dagar efter explosionen. Hon berättar också att de brandmän som var först på plats vid kärnkraftverket trodde det var en vanlig brand och att ingen berättade för dem vad de höll på med. Dessa brandmän kom aldrig hem igen. När saneringsarbetet efter explosionen startat var det tusentals soldater som fick tjänstgöra, ett arbete som varade i två minuter.¹⁶ Filatova skriver:¹⁷

Många av soldaterna fick välja hur de ville avsluta sin militärtjänstgöring. Antingen två år i ett helvetesregn av kulor, raketer och bomber i Afghanistan, eller två minuter i ett stilla, tyst och osynligt regn av gammastrålning på taket till enhet 3.

Då olyckan i Tjernobyl fortfarande hölls hemlig och onormalt höga nivåer av radioaktiv strålning uppmätts runt kärnkraftverket i Forsmark, började de söka efter egna läckor¹⁸. Larmet om förhöjd radioaktivitet vid kärnkraftverket i Forsmark nådde befolkningen genom radions förmiddagssändningar på måndagen den 28 april. Då hade Forsmark redan evakuerat kärnkraftverkets ca 800 anställda till Norrskedika, där alla genomgått en dekontaminering.¹⁹ Thomas Engström var en av de anställda som var med när Forsmark utrymdes. Han berättar att runt tusen personer väntade i kö för kontroll av radioaktiv nedsmutsning. Allt som gav utslag på geigermätaren togs av dem.²⁰ Thomas Engström minns händelsen:²¹

Föga anade jag då att en timma senare skulle jag lämna Norrskedika utan skor. Mina skor var leriga och där fanns en del av nedfallet från Tjernobyl. De togs omedelbart om hand för sanering. Med skorna ersatta av två plastkassar och två gummiband åker jag hem till en orolig familj.

På kvällen den 28 april kom den första bekräftelsen från Sovjet att det skett en olycka vid Tjernobylys kärnkraftverk, nästan tre dygn efter explosionen.²² Det var vid denna tidpunkt som

¹⁶ (Filatova, 2006) s.7-ff

¹⁷ Ibid s.39

¹⁸ Ibid s.40

¹⁹ (Anér, 1986) s.5-ff

²⁰ (Arkiv Gävleborg, 2011) Arkiv Xet, årgång 18 nr2/2011, s.14

²¹ Ibid s.14

²² (Anér, 1986) s.9

ett regnväder från sydost kommit in över Sverige. Regnet var cesiumfyllt vilket gjorde att strålningsvärdena i södra och mellersta Norrland kom att bli extremt höga.²³ Ryska nyhetsbyrån Tass sände följande meddelande kl. 19, kvällen den 28 april:²⁴

En olycka har ägt rum vid Tjernobylys atomkraftverk, en av reaktorerna är skadad. Åtgärder vidtas för att komma till rätta med följderna av olyckshändelsen. De skadade får hjälp. En regeringskommission är tillsatt.

De följande dagarna rapporterades det att bönderna skulle hålla sina kor inne då gräset de betade gjorde att mjölken blev fylld med radioaktivitet. Kvigorna och övriga djur var det ok att släppa ut då oron endast gällde mjölken. Betesförbudet gällde till en början i hela Sverige. Lars Gunnar Larsson från kärnkraftinspektionen i Stockholm, meddelade i Aftonbladet den 3 maj att det som hänt i Tjernobyl ”kan inte hända i Sverige”. De svenska reaktorerna hade försetts med specialskydd sa han.²⁵

Under dessa dagar fick SSI in många förfrågningar angående det som odlades i den svenska jorden. Informationscentralen på SSI meddelade att inget kunde bekräftas förrän de hade något att mäta på, men att de bedömde att det inte innebar någon hälsorisk. Normalt ligger bakgrundsstrålningen på 15 mikroröntgen per timme. I början av maj 1986 uppmättes strålningen i Gävle till 47 gånger det normala, 705 mikroröntgen per timme. Kiev utanför Tjernobyl hade vid samma tidpunkt ca 200 mikroröntgen per timme. I Kiev evakuerades alla barn, det skedde inte i Gävle.²⁶

Media spelade en stor roll för de drabbade svenskarna då det som rapporterades var något farligt de inte kunde se eller något som nästan ingen visste vad det var. I Arkiv Gävleborgs tidning ArkivXet minns Staffan Berglind från Torsåker en strålningsexpert som flera gånger varje dag, iklädd en gammal kofta, gjorde sitt bästa med att i TV förklara för svenska folket vad som hänt med hjälp av termer som de aldrig tidigare hade hört talas om. Berglind tror att expertens lugna utstrålning i kombination med hans tafatta sätt gjorde sitt till att dämpa oron hos folket.²⁷ Den expert som Staffan Berglind kommer ihåg var SSI-chefen Gunnar Bengtsson, vars uttalanden i tidningar och TV var en man vi skulle tro på²⁸. Mångas oro

²³ (Arkiv Gävleborg, 2011) Arkiv Xet, årgång 18 nr2/2011, s.1

²⁴ (Bergström, 2011)

²⁵ (Anér, 1986) s.15-ff

²⁶ Ibid s.23-ff

²⁷ (Arkiv Gävleborg, 2011) Arkiv Xet, årgång 18 nr2/2011, s.5

²⁸ (Anér, 1986) s.56

stillades av Gunnar Bengtssons lugna framtoning, dock inte allas. Örjan Björkhem från Simrishamn skrev i en insändare i Expressen den 20 Maj²⁹:

Resonemangen om vilken stråldos en människa på en viss plats får handlar om rena sociologiska gissningar, som en strålskyddsexpert knappast är kompetent att göra. Det människor vill ha av strålskyddsexperterna är faktauppgifter om strålningsnivån. Men experterna är så angelägna om att skydda oss att själva mätuppgifterna inte lämnas ut. Jag är rädd för vad som skulle hända i en verklig hotsituation om inte experterna lär sig att berätta om vad de verkligen vet. Pedagogiska lögnen är nämligen inte särskilt pedagogiska. Till slut gör lekmannen som Rikki-Tikki-Tavi i Djungelboken och går och ser efter själv. Och då ligger risken för hysteri nära. Då kan experterna förlora sitt anseende, turistinkomsterna utebli och en djup misstro breda ut sig. Har vi råd med det?

Under de två första åren efter olyckan i Tjernobyl visade mätningar att cesiumhalterna i marken runt Gävle minskat med 30-40 %. Orsaken anses vara att cesiumet trängt ner i jorden. Cesiumhalten i människokroppen hade sin topp 1987 men minskade efter det med drygt 20-30 %.³⁰ Vi har fått i oss radioaktiva ämnen från livsmedel som har lagrats i våra kroppar och gett upphov till bestrålning. Livsmedel med det största dosbidraget av cesium var grönsaker, frukt och sädesprodukter. Strålningen samlades i muskelvävnaden och utsöndrades till häften på 50-200 dygn.³¹ I Tjernobyl kommer den radioaktiva strålningen att finnas kvar i 48 000 år, men människor kan möjligtvis bosätta sig i området igen om ungefär 300-600 år³².

Medielandskapet 1986

Den dagliga medieförbrukningen 1986 bestod till stor del av tryckt press. De tre största områdena var storstadspressens morgontidningar (ex. DN, SvD och GP), storstädernas kvällstidningar (ex. Aftonbladet och Expressen) och Landsortspressen (alla tidningar utanför de tre storstadsregionerna som utkommer minst tre gånger per vecka, ex. Arbetarbladet och Gefle Dagblad).³³ Förutom den tryckta pressen fanns det 1986 tre rikstäckande radiokanaler på Sveriges radio, P1, P2 och P3. Lokalradion hade inte någon egen kanal 1986, utan gick in tre gånger om dagen i riksradios P3, morgon, middag och tidig kväll. På TV var det Sveriges Televisions två markbundna icke kommersiella kanaler som fanns att välja på 1986, TV1 och TV2.³⁴ De båda kanalerna sände vid den här tidpunkten i genomsnitt ca 14 timmar per dag.³⁵

²⁹ (Anér, 1986) s.57

³⁰ (Brandsjö, et al., 1992) s.71

³¹ (Anér, 1986) s.102

³² (Filatova, 2006) s.8

³³ (Weibull & Gustafsson, 1999) s.16-f

³⁴ (Hadenius, et al., 2008) s.95-ff

³⁵ (Regeringen, u.d.)

Metod

Metoden memory-work är utvecklad av Frigga Haug, tysk professor i sociologi. Hon har arbetat vid Hamburgs universitet för ekonomi och politik, men har även varit gästprofessor i bland annat Köpenhamn, Innsbruck, Sydney och Toronto³⁶. Det har lett till att många har använt sig av hennes metod och även modifierat denna för att passa undersökningar av liknande art. Memory-work är en metod som används vid feministisk samhällsvetenskaplig forskning och har blivit väl etablerad i Australien och på Nya Zeeland. Här har användningen av denna kvalitativa forskningsmetod alltmer kommit att utmana konventionella metoder vid forskning, eftersom den är användbar vid dilemman och frågor av både teoretisk och metodologisk natur.³⁷

Memory-work

Memory-work utvecklades för att överbygga klyftan mellan teori och erfarenhet, ett sätt att undersöka hur enskilda kvinnor blir en del av samhället och på vilket sätt kvinnorna själva deltar i denna process. Det är en gruppmetod där en gemensam analys av individuella skriftliga minnen alltid förekommer och dessa minnen används som ursprungliga uppgifter/data.³⁸ Haug menar att allt vi kommer ihåg består av relevanta ledtrådar, just för att den är ihågkommen³⁹. Trots att memory-work utvecklades ur den feministiska rörelsen anser många att den är universell och kan appliceras på alla samhällsvetenskaper. Frigga Haug håller inte helt med om detta eftersom hon anser att metoden är utvecklad för och tillsammans med kvinnor. Den traditionella forskningen har manliga strukturer som inte memory-work passar in i⁴⁰:

The method is designed and written as it applies to women's groups. The reason for my perspective of exclusivity is historical; memory-work was developed with and for the feminist movement. I am not certain if memory work is possible within the perimeters of traditional science, often seen as maleness. Apart from that concern about maleness, this method is recognized as feminist.

Genom att diskutera minnen tillsammans har kvinnorna möjlighet att förstå sin egen situation och starta en process för förändring i sitt liv⁴¹.

³⁶ (Haug, u.d.)

³⁷ (Onyx & Small, 2001) s.773

³⁸ Ibid s.773-ff

³⁹ (Haug, 1999) s.50

⁴⁰ (Haug, u.d.) s.2

⁴¹ Ibid s.28-f

Hur memory-work används

Denna undersökningsmetod arbetar med text bortom traditionell narrativ analys, där kvinnors upplevelser används som data, men metoden handlar även om bearbetning av dessa data⁴².

Det första steget är att välja ämne eller fråga för den aktuella undersökningen. Ämnet eller frågan måste vara intressant för alla som deltar i undersökningen för att öka motivationen och viljan till att diskutera ämnet bland deltagarna. Gruppen bör inte vara fler än 12 deltagare för att alla ska bli aktivt involverade. I nästa steg skriver deltagarna ner en personlig historia utifrån minnen inom området. Det är bäst om det tillåts lite tid mellan frågan ställs och historien skrivs då detta gör att författaren hinner tänka igenom och välja en upplevelse eller erfarenhet som känns viktig för henne. Frigga Haug ger förslag på några saker att tänka på vid skrivandet av ett minne:

1. Skriv i tredje person.
2. Bara hågkomsten av en händelse, en upplevelse eller ett minne ska skrivas. Flera händelser i följd eller biografiska historier bör undvikas.
3. Utmaningen här är att skriva så detaljerat och informationsrikt som möjligt, utan att censurera eller utelämna något.
4. Texten är lämplig att begränsas till ca en maskinskriven sida med 1,5 radavstånd.

I en icke-akademisk miljö måste ledaren för memory-work forskningen, som är bekant med de teorier som är förknippade med ämnet, presentera dessa på ett så tydligt sätt som möjligt. Frigga Haug kallar ledaren för memory-work forskningen för en strukturerad intellektuell⁴³, ett uttryck som ursprungligen användes av den marxistiska filosofen Antonio Gramsci. Vid memory-work finns det vid skrivandet av minnen ingen högre eller lägre position, ledaren för studien har också, liksom deltagarna ihågkomna upplevelser och erfarenheter av det ämne som undersöks. Ledaren kan därför vara fri från en känsla av expertis och likvärdigt vara med i diskussionerna kring ämnet.

Nästa steg i processen är att var och en läser de andras berättelser. Sedan väljs en eller två av dessa historier ut för diskussion. Efter det studeras fyra nödvändiga antaganden: byggandet av

⁴² (Haug, u.d.) s.2

⁴³ Ibid s.2-ff (strukturerad intellektuell betecknar den person som tar på sig de intellektuella uppgifterna för gruppen)

den egna personligheten, tendensen att eliminera motsägelser, byggandet av mening och språklig politik.

Sedan följer redigering och Haug menar att det är här bäst att använda sig av en stor tavla att skriva på för att alla deltagare ska se och följa med i processens alla steg. Det skriva ska vara kortfattat så att det går snabbt att skriva och att det inte tar så stor plats. Den utvalda berättelsen distribueras till alla deltagare och läses högt. Först ska deltagarna ta reda på vad författaren önskar att förmedla utan att för den delen försöka tänka eller känna som henne. I denna del är det viktigt att alla i gruppen försöker sträva mot en samsyn av författarens betydelser. Frigga Haug skriver att detta ofta leder till en livlig diskussion och att ett antal olika förslag uppstår men att det inte finns några felaktiga svar. Gruppen bör dock samla dessa förslag och nå ett samförstånd. Denna inledande diskussion om mening och budskap bör begränsas till ca 15 minuter. Forskningsledaren för studien hittar en lämplig brytpunkt för diskussionen och sammanfattar vad som sagts. Det meddelande som hittats i texten förmedlar inte bara författarens avsikt utan främjar också idén att arbeta som grupp mot vår kulturellt delade självförståelse. Talesätt är särskilt lämpliga för att uttrycka vad någon vill säga.

Frigga Haug utvecklade ett dokument hon kallade ”Protokoll från den kollektiva redigeringsprocessen” som lätt kan fyllas i vid diskussion av den valda texten. Dokumentet innehåller:

1. Skriva ner de verb som förekommer i texten
2. Språkliga egenheter
3. Känslor
4. Motivation
5. De andra
6. Luckor och motsägelser

Memory-work kan tillämpas i en mängd olika situationer. Det är en metod som delegerar arbetet till deltagarna i undersökningen så mycket som möjligt, dock är inblandningen av en forskare nödvändig. Varje steg i denna process måste noggrant förklaras till varje medlem i gruppen så att dessa kan förmedla och dela denna information vidare till andra grupper.

Memory-work-processen bör göras så enkel som möjlig så att alla deltagare hela tiden följer med och är aktiva.⁴⁴

Modifierad metod och tidigare forskning

När Haug introducerade memory-work som gästföreläsare vid Macquarie universitetet i Sidney på mitten av 80-talet var det några unga kvinnor som blev mycket intresserade av metoden och började prova den. Dessa kvinnor utförde en 4 år lång studie på den sociala konstruktionen av känslor där de använde Frigga Haugs metod. Studien resulterade i en bok som gavs ut av Crawford et al. 1992, *Emotion and gender*. I processen för studien utvecklade, modifierade och dokumenterade de Haugs metod vidare, de har till exempel beskrivit tillvägagångssättet tydligare än vad Haug gjorde. Frigga Haug har själv refererat till Crawford et al. i sin text *Memory-work as a Method as Social Science Research: A Detailed Rendering of Memory-Work Method*. Crawford et al. beskriver memory-work som en metod där vardagliga erfarenheter är grunden för kunskap.⁴⁵ De förtydligar också att den akademiska forskaren positionerar sig och blir en medlem av forskargruppen. Den undersökta blir forskare vilket eliminerar hierarki mellan forskningsledaren och gruppen.

Metoden i sin grundform delar Crawford et al. upp i tre faser. Fas 1 visar gruppmedlemmens individuella reflektioner i konstruktionsprocessen. Fas 2 innebär en kollektiv undersökning av minnena i vilket dessa minnen blir teoretiserade med nya betydelser som resultat. Kärnan i fas två är den kollektiva sökningen efter gemensam förståelse, där metoden möjliggör en förverklig för den sociala karaktären av konstruktionen av dessa minnen.⁴⁶ Crawford et al. förklarar⁴⁷:

The meanings of actions are not found in the actor's head but in the common meanings which she/he negotiates in interaction with others—both then at the time of the episode and now in reflection. The memories of events are collectively reappraised. Memory-work makes it possible to put the agent, the actor, back into psychology—in both method and theory—without falling into psychological individualism.

I fas 3 teoretiseras de insamlade skriftliga minnena och den gemensamma diskussionen kring dessa ytterligare. Denna fas är i huvudsak en återkommande process, där insikter om ”sunt

⁴⁴ (Haug, u.d.) s.2-ff

⁴⁵ (Onyx & Small, 2001) s.774-f

⁴⁶ Ibid s.775-f

⁴⁷ (Crawford, 1992) s.53

förnuft” för varje uppsättning minnen relateras tillbaka till de tidigare diskussionerna och teorier ur den akademiska litteraturen.⁴⁸

Beskrivning av metod enligt Crawford et al.

Här följer en beskrivning av de tre faser som används av Crawford et al.

Fas 1: Den första fasen handlar om skrivandet av ett minne. Crawford et al. följer fyra grundläggande regler utvecklade av Frigga Haug.

1. Skriv 1-2 sidor om en speciell händelse som angetts av forskningsledaren. Valet av ett lämpligt ämne/händelse är svårt men viktigt. Välj ett ämne som är personligt anknutet till deltagarens levda erfarenheter.
2. Skriv i tredje person och använd pseudonym. Fördelen med att skriva i tredje person är att deltagarna skapar ett personligt avstånd och ser minnet från utsidan.
3. Skriv in så mycket information som möjligt även det som anses som trivialt och betydelselöst. Genom att även skriva det triviala och betydelselösa undviker att deltagarna funderar på vad som är viktigt eller oviktigt.
4. Beskriv bara upplevelsen, inför inte tolkning, förklaring eller biografi. Tolkning slätar ut och maskerar brister och inkonsekvenser som är avgörande element för analysen.

Fas 2: Denna fas, som är den kollektiva undersökningen av minnena, följer också ett antal grundläggande procedurer.

1. Varje gruppmedlem uttrycker åsikter och idéer om de andra skriftliga minnena i tur och ordning.
2. Gruppen letar efter likheter och skillnader mellan minnena. De letar även efter återkommande inslag i minnena som relaterar till varandra men som inte är omedelbart uppenbara. Varje deltagare bör ifrågasätta de händelser som inte går att jämföra med andra minnen, utan att använda biografi.
3. Varje medlem identifierar generaliseringar, motsägelser, klichéer, metaforer, kulturella krav, etc. Detta är ett sätt att identifiera och markera den självklara sociala förklaringen av innebörden i återkommande händelser.
4. Gruppen diskuterar teorier, bilder och populära uppfattningar om ämnet. Även detta är ett sätt att identifiera ämnets gemensamma sociala förklaring av mening.

⁴⁸ (Onyx & Small, 2001) s.777

5. Gruppen undersöker också vad som inte är skrivet i minnena men som kanske förväntas vara det. Tystnad pekar ibland på frågor av djup innebörd som är smärtsamma och problematiska för författaren.
6. Minnet kan skrivas om.

Denna kollektiva analys syftar till att avslöja den gemensamma sociala förståelsen av varje händelse, de sociala betydelser som är uttryckta i de skriva handlingarna, samt hur dess betydelse tagits emot.⁴⁹ Crawford et al. beskriver detta⁵⁰:

The collective reflection and examination may suggest revising the interpretation of the common patterns, and the analysis proceeds by moving from individual memories to the cross-sectional analysis and back again in a recursive fashion. [...] In this way the method is reflexive. It generates data and at the same time points to modes of action for the co-researchers.

Fas 3: Denna fas utförs oftast av den akademiska forskaren som en del i den akademiska undersökningen men med åsikter från diskussioner med övriga medlemmar i forskningsgruppen från den här processen. Var och en av de insamlade skriftliga minnena och diskussionen i fas 2 kring dessa, teoretiseras utifrån litteraturen.⁵¹ Diskussionen i fas 2 kan transkriberas, skrivas ut, för att underlätta teoretiseringen⁵².

Områden för metoden

Metoden har använts på en mängd olika ämnen i discipliner och vetenskaper som till exempel sociologi, psykologi, turism, medicin, utbildning och marknadsföring. Då memory-work använts inom så många olika ämnesområden har det inneburit att forskarna varit tvungna att göra anpassningar i metoden. En sådan anpassning är kollektiv minnesteckning.⁵³ Davis et al. förklarar uttrycket kollektiv minnesteckning på följande sätt⁵⁴:

It is “biographical” in that it draws on memories of the lives of particular individuals. It is “collective” in that the process through which the stories are told and written and analyzed is one which reveals the ways in which we were (and are) collectively produced as (sometimes) coherent subjects, experiencing

⁴⁹ (Onyx & Small, 2001) s.776-f

⁵⁰ (Crawford, 1992) s.49

⁵¹ (Onyx & Small, 2001) s.777

⁵² (Farrar, 2007) s.2

⁵³ (Onyx & Small, 2001) s.777-f

⁵⁴ (Davies, et al., 2001) s. 169

ourselves as “individual” and “autonomous.” Through the processes of talking and listening, of writing and rewriting, the edges that mark off the texts of ourselves, one from the other, are blurred.

Frigga Haug har undvikit en metod som är biografisk eller självbiografisk för att ett sådant tillvägagångssätt innebär en logisk utveckling av individen från barndom till vuxenliv, andra har funnit det användbart.⁵⁵

Tidigare forskning – memory-work om känsliga ämnen

”At any point in time, reflection on what has happened before is a memory”⁵⁶

Patricia D. Farrar från University of Technology, Sidney, har gjort memory-work forskning på ämnen som anses vara känsliga. Hon försökte med ämnen som barndöd och våldtäkt men upptäckte att dessa ämnen var för plågsamma för deltagarna. Hon förklarar att det är ämnen som är av känslig natur på grund av de hot de utgör på forskningsdeltagarnas emotionella, själsliga och psykiska integritet. Vissa minnen är för smärtsamma för att behålla i minnet andra har blivit bortträngda under lager av erfarenhet. Trots detta anser Farrar att deltagarna, genom att dela minnen i ett kollektivt forskningsprojekt, får möjlighet att omarbete sin eget minne individuellt och hitta en mening i vad som egentligen är obegripligt eller tas för givet.⁵⁷

Patricia D. Farrar väljer att forska på den känsliga frågan om kvinnors sexualitet på 1960-talet. Även om det här ämnet om kvinnors sexualitet på 1960-talet kan tyckas vara mindre känsligt än ämnen som att förlora ett barn eller våldtäkt var det ändå en kvinna i gruppen som kände viss sorg av sina minnen, då hon inte tänkt på de inblandade personerna eller dessa händelser under en lång tid. Samtliga deltagare var överens om att processen hade återupplivat bortglömda frågor som de behövde bearbeta. Några kunde göra detta i gruppen medan andra kände behovet att fortsätta processen hemma.

Judith C. Lapadat från Kanada har använt memory work i en metodkurs bland sina studenter, både män och kvinnor, där de studerade livsavgörande händelser. Hon menar att teorin blir en

⁵⁵ (Onyx & Small, 2001) s.779

⁵⁶ (Farrar, 2007) s.1

⁵⁷ Ibid s.1-ff

demokratisk kollektiv insamlad erfarenhet genom att gruppen når en gemensam slutsats baserat på en icke-hierarkisk metod som stärker deltagarna.⁵⁸

Memory-work anpassat till vår undersökning

Nu har vi förklarat metoden som den har utvecklats och använts av andra. Nu behöver vi anpassa metoden för våra syften och studier av det ämne vi har valt. Memory-work handlar om att förstå hur vi konstruerar oss själva. Vad betyder egentligen det? När någon annan talar om för oss hur de uppfattar oss, förhandlar vi med oss själva, vi frågar oss själva varför jag uppfattas på det viset eller varför jag agerar på det viset. Hur vi handlar och agerar beror på tidigare erfarenheter. Vi lär oss genom att se på oss själva och vårt agerande med hjälp av andras ögon. Ett minne är att göra samma sak, fast med sig själv. Jag i nuet studerar minnet från jag förut. Crawford et al. ser ett minne som en obearbetad händelse, just för att händelsen inte fick en lösning eller förklaring, ligger den kvar som ett minne. Att bearbeta dessa minnen är alltså ett sätt att förstå sig själv, att se varför minnet finns kvar och vad det innehåller. Om en grupp analyserar minnen tillsammans blir effekten starkare, kvinnorna hjälps åt att se vilka faktorer som gör att minnet finns kvar.⁵⁹ Utifrån detta sätt att se på minnen närmar vi oss vår undersökningsfråga, som är vilka minnen som finns kvar hos kvinnor som bodde i Gävleområdet när Tjernobyloolyckan inträffade. Om dessa minnen finns kvar som obearbetade händelser, kan vi då förstå dem idag?

Från Haugs egen beskrivning av metoden tar vi fasta på att den härstammar från feministisk forskningstradition, utvecklad för att passa kvinnor och inte utgå från de traditionella forskningsmetoderna, som anses manliga. Vi har därför bara bjudit in kvinnor till vår undersökning. Undersökningsledarna ingår i undersökningsgruppen och därmed också i processen, därför ses inte metoden som hierarkisk. Det empiriska materialet som undersöks är kvinnornas minnen och därför kan undersökningen använda erfarenhet som grund för kunskap⁶⁰. Deltagarna blir inte fråntagna sina berättelser.⁶¹ Minnena tolkas gemensamt i gruppen och inte av en expert, vilket annars är vanligt i hermeneutisk forskning, som påminner om memory-work eftersom ordens betydelse är viktig. Nya betydelser och

⁵⁸ (Lapadat, Judith C, 2010) s.101

⁵⁹ (Crawford, 1992) s. 40

⁶⁰ (Farrar, 2007) s.2

⁶¹ (Crawford, 1992) s 54

upptäckter gör att deltagarna själva blir medvetna om betydelsen av sina minnen, vilket också gör att metoden kan ses som en politisk kraft.⁶²

Fas 1 - Att skriva berättelsen

Utifrån Haugs egen beskrivning av metoden har vi tagit fasta på att kvinnor känner sig tryggare i en miljö där vi utgår från deras egna berättelser och inte från färdiga strukturer. Metoden blir induktiv, såtillvida att resultaten tolkas utifrån de minnen som kommer fram i undersökningen och inte från färdiga teorier. Resultaten kan i sin tur leda till nya frågeställningar.⁶³ Vi har också hämtat tillvägagångssättet att deltagarna bör skriva sitt minne eller sin berättelse i tredje person från Haug. Det gör att deltagarna tvingas förklara saker för de andra, som är självklara för författaren. Detta är en del av processen till självinsikt. Att skriva i tredje person gör också minnet mindre personligt och det blir lättare att frigöra sig från sin berättelse. Haug påpekar också att ämnet eller frågan behöver vara intressant för alla i undersökningen, för att alla ska vilja diskutera. Vi ska också presentera ämnet och frågan med enkla ord och inte i vetenskapliga eller analytiska termer. När vi förklarar studien för våra deltagare har vi tagit fasta på detta.

Fas 2 - Diskussionen

I Haugs metod väljs en av berättelserna ut och diskussionerna utgår från denna. Vi utgår istället från Crawford et al. där alla deltagare diskuteras alla berättelser, vi utgår ifrån att det är bra för självkänslan om alla kvinnor i undersökningen får sina berättelser bekräftade och kommenterade. Gruppen letar tillsamman efter likheter, skillnader och återkommande inslag i berättelserna. Generaliseringar, motsägelser, klichéer, metaforer ger insikter om vår kultur. Gruppen diskuterar även tillsammans vad som är den allmänna uppfattningen om ämnet och vad som kan tyckas vara självklart, men som inte står med. Därefter kan minnet eventuellt skrivas om.

Fas 3 - Bearbetningen

Även i den tredje fasen, bearbetningen, utgår vi från Crawford et al. Vi som är undersökningsledare kan själva strukturera berättelserna och diskussionen och se vilka teorier

⁶² Ibid s. 54

⁶³ (Østbye, 2004) s. 110 f

som dessa kan relateras till. Med den tid och de resurser vi har för undersökningen passar det bra.

En tredje forskare som använt memory-work är Farrar. Hon beskriver memory-work som en bra metod att använda när det gäller känsliga ämnen eftersom de enskilda deltagarnas erfarenheter skjuts från en personlig kontext till ett socialt sammanhang. Minnen från Tjernobyloolyckan skulle kunna vara känsliga, om de dessutom är förträngda är memory-work ett bra sätt att ta upp dem till ytan och diskutera i en trygg grupp.

Vår undersökningsgrupp utgår från personer vi känner eller bekantas bekanta. Våra kriterier har varit kvinnor som bodde i Gävle 1986 och som har ett konkret minne från de sista dagarna i april 1986 när Tjernobyloolyckan inträffade och som har tid att träffa oss den 2:a maj mellan kl. 17-19. Eftersom vi studerar MKV är vi också intresserad av genom vilka medier de fick reda på att katastrofen hade inträffat, och vad de kommer ihåg av rapporteringen.

Inbjudan finns med som bilaga till denna uppsats och den skickades ut en vecka innan diskussionen. Detta för att alla ska hinna fundera över och skriva ner sitt minne. Två dagar innan diskussion skickas alla berättelser till oss, som vi sammanställer till en pdf och skickar ut till samtliga deltagare innan diskussionen. Detta ger deltagarna möjlighet att förbereda sig och läsa igenom berättelserna innan vår träff. Det kommer också att finnas möjlighet att läsa igenom alla berättelser när träffen börjar. Vi ordnar också kaffe och smörgås, eftersom vi tror att en del deltagare kommer direkt från sina arbeten och det är också ett bra sätt att mötas på.

Vi börjar diskussionen med att fråga om vilka medier de kommer ihåg att de fick information ifrån. Det är ett bra sätt att närma sig ämnet på.

I diskussionen utgår vi från:

- Likheter i berättelserna
- Skillnader i berättelserna
- Återkommande inslag i berättelserna
- Generaliseringar
- Klichéer

- Motsägelser
- Metaforer
- Kulturella inslag (typiskt Gävle, eller typiskt Sverige)
- Vilka känslor framkommer i berättelserna?
- Vad säger folk allmänt om Tjernobyl
- Något som inte finns nedskrivet i någon berättelse?
- Eventuellt skriva om en berättelse eller skriva en ny berättelse utifrån det som kommit fram.

Vi avslutar med att fråga om de uppmärksammade 25-årsminnet från Tjernobylkatastrofen och i så fall hur.

Teorier och tidigare forskning

I det här kapitlet går vi igenom två delar av teoretiska perspektiv, som till del viss överlappar varandra. Den ena är de teorier Frigga Haug själv refererar till och utgår ifrån när hon beskriver sin metod memory-work. Den andra är den forskning som tidigare finns om vad som händer och hur människor upplever det, i sin lokala miljö och situation, när en händelse som Tjernobyl inträffar. I det här kapitlet har vi, för att teorierna ska bli lättare att förstå, kopplat ihop dessa med annan forskning eller tidningsartiklar. Tidningsartiklarna vi har använt är dels från 1986, Rädda Voxnadalens samling med pressklipp från 1986-1987, och från lokaltidningarna Arbetarbladet och Gefle Dagblad, när de uppmärksammade 25-årsminnet av Tjernobyl. Pressklippen från Rädda Voxnadalen kom från lokaltidningarna Ljusnan, Hälsinge-kurirern, Hälsinglands tidning, Arbetarbladet, Gefle Dagblad och de rikstäckande tidningarna DN, Svenska Dagbladet och Aftonbladet.

I memory-work gör forskaren alltid undersökningen först och kopplar sedan ihop resultaten med relevanta teorier. Även om en del teorier förefaller vara relevanta är det inte alltid resultaten passar in på dem.

Ångest

I sin forskning med memory-work utgår forskaren enligt Frigga Haug från de teorier som passar in på det ämnet som studeras. Teorierna kan alltså variera beroende på vilket ämnesområde som studeras. I en studie där Haug undersöker kvinnors ångest, använder Haug Freuds senare teorier om ångest, det vill säga där han placerar ångest någonstans mellan liv

och död och inte som en följd av sexuell otillfredsställelse. Hon utgår ifrån att ångest alltid har att göra med rädsla, en rädsla som enligt Freud, vårt ego inte kan hantera.⁶⁴ Det är mot denna utgångspunkt hon undersöker den ångest kvinnorna uppger att de känner. Teorier för att ändra beteende kan visserligen vara effektiva, men Haugs kritik mot dessa är att de aldrig ifrågasätter om det kan finnas en verklig orsak till ångesten. I studien framkom att det faktiskt finns en reell orsak för kvinnor att känna ångest när de själva ska ta sig hem med tunnelbanan i mörka natten och att det är en naturlig instinkt, som kanske är helt nödvändig för överlevand.⁶⁵ Här ser vi även en koppling till det ångestbegrepp som Lasse Ekstrand beskriver i *Sjärens revolt*, att den normala ångesten kanske är en helt befogad känsla, kroppens naturliga reaktion på att försöka få en människa att passa in i något som inte är naturligt för henne.⁶⁶ Den normala ångesten skiljs här från den neurotiska ångesten, där det personen känner inte står i proportion till den faktiska faran. Att bota ångest kanske inte är det optimala i alla situationer. Ekstrand ser även ångest som ett stadium som leder till kreativitet, något vi måste igenom för att själva kunna se en lösning, eftersom ”frihetens möjligheter alltid väcker ångest”.⁶⁷

Konsekvenserna från olyckan i Tjernobyli kan ses som en möjlig källa till ångest. Barnläkaren Lars H. Gustafsson säger i DN den 2 juni 1986 att människor som lever nära ett kärnkraftverk lever med vetskapen om att något som inte kunde hända har hänt. De kan aldrig koppla bort eller göra något åt sin rädsla. ”Det kan leda till ett konstant tillstånd av ångest”.⁶⁸ I samma tidning finns även följande citat: ”Vår sorg efter mordet på Olof Palme förbyttes i ångest efter Tjernobyli”.⁶⁹

Kulturella identiteter

Birgitta Höijer är en svensk forskare som beskriver två olika kulturella sätt att tänka, det narrativa och det argumentativa. Det narrativa är baserat på händelser, berättelser och gestaltningar medan det argumentativa handlar om logiskt resonerande, ett faktabaserat mer vetenskapligt sätt att tänka. I en undersökning efter Tjernobylylyckan visade det sig att människor hade lättare att ta till sig den narrativa berättandeformen än den argumentativa

⁶⁴ (Haug, 1997) s. 3

⁶⁵ Ibid s. 4

⁶⁶ (Ekstrand, 1988) s.50

⁶⁷ Ibid s.54

⁶⁸ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.) DN 2 juni 1986 Kellberg, Christina *Vår sorg efter mordet på Palme förbyttes i ångest efter Tjernobyli*.

⁶⁹ (Anér, 1986) s.81

informationen. De dramatiska berättelserna med konkreta konsekvenser för människor gjorde det lättare att förstå, än argumentativ information som innehöll strålningshalter och mätvärden.⁷⁰ Hon frågar sig om det behövs narrativa byggstenar ur det egna livet och ur massmedierna för att vi ska förstå avgörande händelser och fenomen i samhället. Vilka argument skapar medborgarna där det egna livet och mediernas krisdiskurser krockar?⁷¹ Vi ser här en koppling till memory-work, som just bygger på egna erfarenheter i kombination med diskursanalys. Hur vi tolkar och bearbetar krisinformation handlar, enligt Birgitta Höijer, om vi i vårt narrativa berättande genom vår personlighet, har en negativ eller positiv inställning. Hon utförde djupintervjuer fem månader efter Tjernobylolyckan i ett av de mer drabbade geografiska områdena och ger exempel på två olika kvinnors syn på konsekvenserna av det radioaktiva nedfallet. En tänkte aldrig mer odla potatis och den andra odlade potatis precis som vanligt. Hon konstaterar att dessa kvinnors sociala situation var ganska likartad och hon antog det som rimligt att deras reaktioner har att göra med tonen i deras livshistorier, den ena mer negativ och den andra mer positiv.⁷²

Vi har hittat en artikel som beskriver hur en svensk långtradarchaufför övernattade bara 15 mil från olycksplatsen i Tjernobyl, utan att ha en aning om olyckan. Väl hemma står hans långtradare plomberad och skyddad av staket på ett industriområde och han själv undersöks på sjukhus efter att alla kläder från resan tagits omhand. Detta är en narrativ berättelse, utan exakta mätvärden, mycket lättare att ta till sig än om det bara hade varit en redovisning av strålningsdoser.⁷³

Det gjordes en undersökning den 11-14 maj 1986 där forskarna tog reda på hur människor upplevde informationen efter Tjernobylolyckan. 840 personer från hela landet intervjuades och jämfördes med en kontrollgrupp från Gävle. Undersökningen var ett samarbete mellan FOA, försvarets sjukvårdsstyrelse och psykiatriska institutionen vid Uppsala universitet och resultatet visade att kvinnor kände sig mer hotade av olyckan än män. Kvinnorna valde också i större utsträckning än män att ändra sina vanor. Undersökningen visade att personer i Gävle

⁷⁰ (Höijer, 2000) s.72

⁷¹ Ibid s. 73

⁷² (Höijer, 2000) s. 75

⁷³ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.) DN Maj 1985 Kjellman, Jan

inte var mer oroliga än andra.⁷⁴ Trots detta visar statistik att antalet sjukskrivningar i Sverige två veckor efter Tjernobyolyckan var 40 000 fler än normalt.⁷⁵

Frigga Haug och Michel Foucault

Arbetet med memory-work kan ses som en process, där diskussionen egentligen handlar om att gruppen tillsammans genomför en kritisk diskursanalys.⁷⁶ Vår personlighet är ingenting vi bara föds med, utan vi konstruerar den också, och bildar en egen identitet, genom egna historier inom existerande strukturer. Vi har alla ett förflutet som vi använder oss av för att förändra vårt nuvarande liv och för att planera framtiden.⁷⁷

Frigga Haug har tagit fasta på Foucaults uttalande om att språket är ett konfliktfyllt fält, där den dominerande kulturen, den hegemoni som råder, visar sig. När vi talar, skriver och uttrycker våra känslor genom att berätta utan att reflektera, visar sig det dominerande språket genom vårt sätt att uttrycka sig. När vi sedan reflekterar över det, så ser vi mönster.⁷⁸ Här blir det enligt Haug tydligt att det saknas ett sätt att uttrycka sig, där kvinnors språk kommer fram. I memory-work leder det till att vi behöver fråga oss vad språket betyder för den mening och innebörd berättelserna har. Vårt språk avslöjar kulturella mönster och genom att berätta vår historia bekräftas att vi har förstått det dominerande kulturella språket.⁷⁹

Haug visar, genom sin forskning om ångest, att kvinnor bara har ett lånat språk att använda för att uttrycka sig. Det finns en stor lingvistik brist, språket är rikt på klichéer och förutbestämda mallar, som riskerar att förstöra kunskap istället för att öka den. Memory Work är ett sätt att hitta och upptäcka nya vägar i språket för att lättare beskriva egna erfarenheter.⁸⁰

Michel Foucault beskriver också i *Diskursens ordning* hur vårt samhälle använder olika utestängningsmekanismer för att avgöra vilken diskurs som råder, det går också att beskriva som vilken hegemoni som råder, eller helt enkelt vad som får pratas om i ett samhälle och inte. Enligt Foucault är den mest kända mekanismen förbudet.⁸¹ Alla får inte säga allt, allt kan inte sägas när som helst och inte heller av vem som helst. När en strålskyddsexpert uttalar sig

⁷⁴ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.) Notis i Ljusnan

⁷⁵ (Anér, 1986) s.78

⁷⁶ (Haug, u.d.) s. 2 (ska inte förväxlas med Faircloughs diskursanalys)

⁷⁷ Ibid s. 9-10

⁷⁸ (Haug, u.d.) s. 11

⁷⁹ Ibid s. 27

⁸⁰ (Haug, 1997) s. 24

⁸¹ (Foucault, 1993) s. 7

om mätbara strålningsvärden får det en annan giltighet än när en kvinna som privatperson uttalar sig om att hon inte plockar lingon för att de är innehåller ett osynligt ämne som eventuellt är giftigt. Foucault beskriver också motsättningen, eller avskiljandet, mellan förnuft och vansinne.⁸² Den tredje mekanismen för att utestänga en diskussion är viljan till sanning, eller motsättningen mellan det sanna och det falska.⁸³ Vem eller vilka måste säga att kärnkraft är farligt, något konkret att vara rädd för, när ska det sägas och på vilket sätt för att det ska betraktas som sant?

Anna Christensen, professor i civilrätt i Lund, skriver i en debattartikel i DN 1986 att människan långsamt vänjer sig, eftersom effekterna av Tjernobyl sakta kom smygande och inte som ett direkt slag. Vi bryter inte med kärnkraften, eftersom våra liv till så stor del är uppbyggda runt system för produktion och energitillförsel. ”Kärleken till den normala ordningen är så stark att den blir blind och särskilt hos dem som administrerar ordningen.” Det här skulle kunna beskrivas som ett sätt där vi inte kan skilja på förnuft och vansinne, den normala ordningen är så stark. Hur skulle våra liv se ut utan tillgång till den energiförsörjning vi har idag?⁸⁴

I flera artiklar från Rädda Voxnadalens klipparkiv från 86-87 beskrivs hur Tjernobylyolyckan inte hade kunnat hända här.⁸⁵ En undersökning bland boende nära Forsmark visade till och med att tilltron för svensk kärnkraft ökande efter Tjernobyl.⁸⁶ Även i andra länder beskrevs den inhemska kärnkraften som betydligt säkrare än den i Sovjet. I Västtyskland försäkrade landets regering att ”Det finns inga som helst risker” och i Frankrike svepte Atlantvindarna från väster bort all ondska från öst. I Norge, som inte har någon egen kärnkraft försäkrades att Tjernobylyolyckan inte kunde upprepas i Sverige och i Japan förklarade regeringen att ”en olycka som den i Tjernobyl inte kunde inträffa i Japan.”⁸⁷

Ingrävning av minnen och förträngning av det farliga

Vi har undersökt vad som gjordes i Gävle för att uppmärksamma 25-årsminnet av Tjernobyl. Det ordnades en kulturell minnesvecka och under denna vecka skrev båda lokaltidningarna artiklar, dessutom ordnade Arbetarbladet tillsammans med Arkiv Gävleborg och Länsmuséet

⁸² Ibid s. 8

⁸³ Ibid s. 10

⁸⁴ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.) DN Debatt 26 juni 1986

⁸⁵ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.) DN Debatt 10 dec 1986

⁸⁶ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.) Ljusnan 20 maj 1986

⁸⁷ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.) DN Debatt 11 maj 1986

en minnesinsamling. Folkteatern satte upp en nyskriven pjäs av det kvinnliga författarkollektivet Bläck *Vi skulle ju handla* som inte konkret handlade om becquerel och radioaktivt regn, utan mer om hur vi mentalt hanterade insikten om en kärnkraftsolycka. Författarna säger själva att den handlar om kärnkraft, men på ett högre plan ”hur reaktorerna värmer upp det blod som pumpas igenom konsumismens kropp.”⁸⁸ I samma artikel *Hur förändrades vi av Tjernobyl* frågar reportern författarna vad som haft den största mentala påverkan på oss i Gävleborg och svaret blev ”-Rädslan och hur vi har förträngt den. Vi var rädda ett tag för att plocka bär och svamp i naturen, men nu har vi förträngt det farliga. Det är lättast så.”⁸⁹

Länsmuséet i Gävle samlade in minnen att gräva ner vid en symbolisk minnesplats. Ann Nilsén från Länsmuseumet säger: ”Det kan vara symboliskt. Självtänker jag gräva ner ett provrör med regnvatten. Efter Tjernobyl blev regn för mig något som kunde vara farligt.”⁹⁰ Här har vi ett intressant uttalande om vi tittar på det ur ett Foucaultperspektiv och använder den tredje utestängningsmekanismen, viljan till sanning. För Ann har regnvatten blivit farligt, vilket vi kan förstå eftersom det var genom regnet som cesiumet kom till Gävle. Regnet blev budbärare för det farliga. Men egentligen är det kanske inte regnet vi ska vara rädda för, regnet tog med sig cesium och cesium kom från framställningen av kärnkraft.

Ann Nielsen från Länsmuseumet och Reine Löf från Folkteatern samlade också in berättelser och minnen från Gävlebor. En del spelades in och gjordes till ett ljudkonstverk som spelades upp vid ingrävningen av den symboliska minnesplatsen. Människor uppmanades även i Arbetarbladet att skicka in sina minnen. Det kom inte in speciellt mycket, men det som kom in har sammanställts i ArkivXet, en tidning i pdf-format som ges ut av Arkiv Gävleborgs och som även finns på deras hemsida. Att Tjernobyl fortfarande påverkar Gävleborna visas bland annat genom följande citat av Reine Löf:⁹¹

– För en del människor är Tjernobyl bara ett minne. Men för många är det något som påverkar fortfarande. Man kopplar än det ena än det andra till att det händer på grund av Tjernobyl.

⁸⁸ (Ekenberg, 2011)

⁸⁹ Ibid

⁹⁰ (Lundquist, 2011)

⁹¹ Ibid

Andra punkter under minnesveckan var att Bio 7:an visade dokumentärfilm om Tjernobylobarnen, det var bön för Tjernobyl i Staffanskyrkan och symfoniorkestern hade en Tjernobylokonsert.⁹²

Ett samhälle läks eller faller sönder

Rolf Lidskog är en svensk forskare vars forskningsområde är risker och kriser. Han menar att teknologiska katastrofer handlar om tappad kontroll, verksamheter som människan trodde sig kunna hantera visar sig vara svårhanterade. Tjernobylolyckan är ett exempel på detta.

Naturkatastrofer däremot handlar om bristande kontroll, människan kan helt enkelt inte styra över naturens krafter. Det som hände i vid kärnkraftverket i Fukushima är exempel på det.⁹³

Lokalsamhällen kan i samband med teknologiska katastrofer känna en stress, orsakad av ovisshet. Människor inser att de behöver agera, men vet inte hur och får i vissa fall dessutom motstridig information via medier och myndigheter.⁹⁴ Just detta finns det många exempel på efter Tjernobyl. Den 7 maj hade till exempel DN två rubriker som löd ”Pankin lugnar: Farliga området bara 30 km” och ”SSI lugnar: Strålningen från marken allt mindre”.⁹⁵ SSI-artikeln handlade om att radioaktivitet bara fallit lokalt i de få delar av landet där det regnat, i övrigt hade radioaktiviteten passerat Sverige. Lokaltidningen Ljusnan hade under samma vecka en artikel om småbarnsmammor som flyr Gävle och det kommenterade strålskyddsinstitutets generaldirektör Gunnar Bengtsson några dagar senare med att ”Det är tragiskt om mammor lämnar Gävle på grund av det radioaktiva nedfallet. Strålningen är inte värre än de stråldoser man får i sig till vardags.”⁹⁶ Hans råd till gravida kvinnor var att det inte var någon fara för kvinnorna i området att andas, äta och dricka som vanligt. De borde dock undvika att tillbringa sina nio månader i vattenpölar i norra Uppland.⁹⁷ Däremot fick inte några kor vare ute på bete i drabbade områden och bönderna var starkt kritiska till myndigheternas agerande.⁹⁸

Efterdyningarna ger i många fall mer splittring, snarare än läkning som är vanligare efter en naturkatastrof. Vid teknologiska katastrofer finns inget tydligt slut, vi vet inte hur länge vi

⁹² (Ekenberg, 2011)

⁹³ (Lidskog, 2000)s. 326

⁹⁴ (Lidskog, 2000) s. 325

⁹⁵ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.)

⁹⁶ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.) Notiser ur Ljusnan maj 1986

⁹⁷ (Anér, 1986) s.40

⁹⁸ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.) Notis ur Ljusnan maj 1986

eller marken är påverkad. Vi vet inte ens om vi är friska eller sjuka.⁹⁹ Efter Tjernobyl var frågan om cancerfallen skulle öka och i så fall hur mycket. I medierna förekom det uppgifter om att det inte skulle öka alls till att det skulle bli en stor ökning i drabbade områden.¹⁰⁰

I ett drabbat samhälle kan det ge upphov till känslor som att ingen som inte var med om detta förstår, ett utanförskap i samhället.¹⁰¹ De sociala konsekvenserna efter en katastrof som Tjernobyl kan, enligt Lidskog, leda till ett sönderfallande samhälle där de sociala relationerna förstörs på grund av ångest, rädsla och stress. I krissituationer som denna kan medborgare börja tvivla på de ansvarigas förmåga att hantera situationen och det uppstår en misstänksamhet mot myndigheter. Teknologiska katastrofer uppenbarar de faror och risker som finns i det sätt som samhället är organiserat. Hur myndigheter hanterar en sådan situation kan vara avgörande för om ett lokalsamhälle som drabbas läks eller faller sönder.¹⁰²

Teorin om risksamhället

Det måste vara få forskare som upplever det Ulrich Beck fick göra när hans bok *Risikogesellschaft* (Risksamhället) publicerades strax efter Tjernobykatasstrofen. I Tyskland utgavs boken i 60 000 exemplar under de fem första åren.¹⁰³ Becks egen förklaring till detta är att vi utsattes för en antropologisk chock, som innebar att vi för det första blivit uppmärksammade på att våra sinnen inte förmår registrera de faror som finns runt oss.¹⁰⁴ För det andra sker en social konstruktion av risker, av vad som är sant i samband med både experter och motexperter.¹⁰⁵ För det tredje upphävs tid och rum, en olycka där bortapåverkar även här, något som händer förr påverkar även i framtiden.¹⁰⁶ Jan Danielsson skriver 1986 på Aftonbladets kultursida att de faror vi ser och de skador som drabbar oss kan liknas vid tredje världskriget, ett krig mot livsmiljön. Fast den här gången kan inte Sverige stå utanför.¹⁰⁷

I det nya risksamhället är riskerna beroende av kunskap. Massmedierna och vetenskapen producerar nya fakta som kan förändras, förstöras eller förminskas.¹⁰⁸ Dessa risker och faror

⁹⁹ (Lidskog, 2000) s.328

¹⁰⁰ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.)

¹⁰¹ (Lidskog, 2000) s.339

¹⁰² (Lidskog, 2000)s.344

¹⁰³ (Lidskog, et al., 1997) s.109

¹⁰⁴ Ibid s.109

¹⁰⁵ Ibid s.110

¹⁰⁶ Ibid s.110

¹⁰⁷ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.) Aftonbladet Kultur 5 december 1986

¹⁰⁸ (Lidskog, et al., 1997) s.113

struntar i klasstrukturen. De drabbar alla, fattig och rik oavsett bostadplacering.¹⁰⁹ I Gävle så sa folkteaterns konstnärliga ledare Michel Cocke så här i samband med den kulturella minnesveckan: ”Efter Tjernobyl blev vi medvetna om att vi är en del av världen [...] i efterhand känns det som om den globaliserade världen tog sin början här då.”¹¹⁰

Nya marknader skapas, både i kommersiellt syfte och för att skapa kunskap. En notis i Ljusnan beskriver hur en medborgare i Gävle startade eget genom att köpa en geigermätare och börja göra egna mätningar. Han tog 120 kr för en undersökning, men några exakta mätvärden kunde han inte ge, han kunde dock se var det strålade mest. Han hade inga förkunskaper utan läste i broschyren som följde med mätaren.¹¹¹

Riskerna existerar dessutom inte förrän de är vetenskapligt bevisade. Detta leder till att det främst är naturvetenskaperna som får ett kunskapsmonopol. Sist men inte minst menar Beck att ”Risksamhället skapar en potential för en ökad statlig maktutövning.”¹¹²

Bieffekter, förnekandet av risker och gränsvärden

Beck själv skriver så här om farorna i det nya risksamhället¹¹³

De färdas med vinden och vattnet, finns i allt och alla, och lyckas ta sig igenom det modernas annars så strängt bevakade skyddszoner, gömda i det för oss outhärligt – i luften vi andas, maten vi äter, i våra kläder och våra möbler. När det är så gott som omöjligt att försvara sig mot eller undgå följderna av olyckan tycks det bara finnas en sak att göra, förneka det hela.

Beck menar att när produktiviteten och vinsten för ett företag blir det viktigaste, då bortser de från de risker detta medför. Riskerna kommer i efterhand som oväntade och oförutsebara, men handlar i själva verket om en medveten underlåtenhet av riskkontroll. Risker idag medför inte bara en omedelbar risk, utan har ofta bieffekter. När dessa bieffekter får röster, som när barn blir sjuka i falsk krupp på grund av förorenad luft, gör de oss medvetna.¹¹⁴

Att sätta ett gränsvärde på ett giftutsläpp är, enligt Beck, också att tillåta oss att bli lite förgiftade. Vi tillåter alltså en ”permanent ranson av kollektiv normalförgiftning”. Om vi blir lite förgiftade av många olika utsläpp, som tillsammans samlas och tas upp i människa, djur

¹⁰⁹ Ibid s.113

¹¹⁰ (Ekenberg, 2011)

¹¹¹ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.) Ljusnan maj 1986

¹¹² (Lidskog, et al., 1997) s.114

¹¹³ (Beck, 2000) s.14

¹¹⁴ Ibid s.85

eller natur, kan följderna bli stora. Men ingen kan ställas till svars eftersom alla hållit sig inom sina gränsvärden. Beck menar att det inte längre handlar om den etiska regeln att vi överhuvudtaget inte får förgifta varandra, utan om hur mycket eller hur lite vi får förgifta varandra.¹¹⁵ Beck menar att många av dagens riskbedömningar är lika säkra som att spela på Lotto, kryssa för och vänta och se. Vi lär oss av det som blev.¹¹⁶

Gränsvärden sattes i Sverige till en början till 300 bequerel för livsmedel. Det är enligt de direktiv som fanns i EG ett strängt värde, men det var till för att vi skulle kunna äta de livsmedel vi behövde utan att vara oroliga. I en artikel i DN den 30 augusti 1986 blir vi uppmanade av statistikern Olle Sjöström att göra en bequerelbudget, eftersom vi får i oss små mängder av många livsmedel, som tillsammans ger oss ett mycket högt värde. Det kan relateras till Becks teori om att vi tillåter oss att bli lite förgiftade, men tillsammans kan detta leda till stora följor. Senare ändrades gränsvärdena för livsmedel till 1500 bequerel. Den amerikanska forskaren Rosalie Bertell gick så långt att hon anklagade Sverige för att missbruka de internationella gränsvärdena. Hon menade att många små mängder ger oöverblickbara konsekvenser.¹¹⁷

¹¹⁵ Ibid s.90-91

¹¹⁶ Ibid s.95

¹¹⁷ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.) Ljusnan 20 maj 1986 *Svenskt missbruk av gränsvärdena*

Undersökningen

Fas 1 - Att skriva berättelsen

Vi ville ha berättelser från kvinnor som bodde i Gävle 1986 och som hade konkreta minnen från Tjernobyloolyckan. Vår målsättning var att få en diskussionsgrupp där minst fyra kvinnor deltog. Sju kvinnor skickade in berättelser till oss, vi sorterade bort en eftersom den inte innehöll ett konkret minne av dagarna efter olyckan, den innehöll ett minne från augusti 1986. Vi återkommer till detta minne i vår diskussionsdel. Fyra av kvinnorna som skickat in berättelser hade också möjlighet att vara med på vår diskussionsträff. En lämnade återbud i sista stund, så det blev tre som var med på diskussionen. Vår diskussion utgick från alla de sex berättelserna som handlade om minnen strax efter Tjernobyloolyckan. Även de som inte hade möjlighet att delta i diskussionen fick sina minnen diskuterade. Som vi tidigare beskrivit kunde vi som ledare också vara med i diskussionerna, detta gjorde att deltagarna kände sig på samma nivå som oss. Vi hade bett alla skriva sina berättelser under pseudonymer, påhittade namn och de berättelser som kom in var:

1. Annika, 11 år 1986 - Oro över blåbär och skogspromenader med hunden.
2. Marie, 16 år 1986 - På väg till folkparken i en bil med regnet smattrande mot rutan.
3. Kerstin, 26 år 1986 - I skolans uppehållsrum, geigermätarens utslag i regnet.
4. Elsa, 42 år 1986 - Dotterns födelsedagsfirande i regnet.
5. Maja, 47 år 1986 - Jordbrukaren från Hille med väldigt hög cesiumhalt i kroppen.
6. Gun-Britt, 51 år 1986 - Semestern på Kreta avslutades med nyhetssändning från Sverige.

7. Anna, 20 år 1986 - Nollning på Högskolan. (Detta minne är från augusti 1986 och vi valde därmed att inte ha med det i diskussionen.)

Fas 2 - Diskussionen

Vi har listat saker som gruppen gemensamt är överens om. Vi började med att diskutera hur, genom vilka medier, kvinnorna i gruppen fick kännedom om olyckan.

Kvinnorna i gruppen kom fram till att det var radio som var det dominerande mediet vid kännedom om olyckan då radion var något som stod på i hemmet och som alla kunde ta del av. TV, Tidningar och personliga kontakter var också bidragande till kännedomen. Alla tog del av medierapportering från samtliga medier. Det som var speciellt var att det sändes extra nyheter på TV, något som inte var vanligt 1986.

Vilka likheter fanns i berättelserna?

Regnet förekommer i samtliga berättelser och därför också något som alla kommer ihåg. Det var något som kvinnorna kunde se. Skönt att det inte var Forsmark finns att hitta i många av historierna. Det står även mer om Forsmark än om Tjernobyli i dessa berättelser. Bär, svamp och cesium är likheter informanterna hittat liksom känslan av att man inte vet vad man ska göra. Andra likheter som hittades var surrealistiskt, yttre hot som inte finns och katastroftänkande. En oro kan ses i berättelserna, men man visste inte vad man skulle oroa sig för. Allt såg ut som vanligt.

Vad saknades i berättelserna?

Gruppen diskuterade vad de anser saknas i berättelserna och som förmodligen skulle ha skrivits med. Telefonsamtal till nära och kära under Tjernobylylyckan. Antagligen så självklart att ingen tog upp det. Stödsamtal och krisgrupper fanns inte ens på arbetsplatsen. Miljöengagemanget saknas. Miljöpartiet uppseglade, men det kanske var senare? Ingen proteströrelse, uppenbart att kärnkraft är farligt, varför inget motstånd? Kvinnorna kunde inte föreställa sig vad som hade hänt på kärnkraftverket, hade det exploderat, imploderat eller smält? Bilderna kom senare. Inget minne om korna som inte var ute. Gällde det inte andra djur? Getter, får, gris (häst, hund, katt). Fanns det odlingsrestriktioner? Ingen skyllde på vädret, exempelvis kunde det inte ha blåst åt andra hållet? Ingen är arg. Ingen ångest.

Vilka skillnader kunde hittas i berättelserna?

Gruppen tittade på vilka uppenbara stora skillnader som finns i berättelserna. De kom fram till att den största olikheten var ålderskillnader. Berättelserna är skrivna av personer i olika åldrar, därav olika synsätt på livet. Det finns även mer bekymmer om Palme än för Tjernobyli.

Detta var för abstrakt. De hittade även att det var upp till var och en att bestämma om man skulle gå ut eller inte.

Vilka kulturella inslag gick att hitta i berättelserna?

Ingen gick man ur huse och protesterade. Hade det varit Frankrike eller Italien hade bönderna sannolikt lassat gödsel utanför stadshuset.

Vi litade mycket på myndigheter. Hade regnet varit farligt, hade de (myndigheterna, författarnas anm.) sagt det. Gränsvärdena ändrades hela tiden.

Ingen är arg, vare sig på regnet eller på Sovjet.

Vilka motsägelser kunde hittas i berättelserna?

Tre motsägelser hittade gruppen i berättelserna. Regnet är farligt, ändå var de flesta ute i det. Vi vet att bären är farliga, men vi äter dem ändå. ”fortgick till snön lade sig på hösten”. Sen var det inte farligt längre.

Fanns det retoriska figurer i berättelserna?

De retoriska figurer som kom upp i diskussionen var självlysande, kände hur kroppen förlamades, det snurrade i huvudet och krispig luft.

Vilka känslor fanns i berättelserna?

Många känslor gick att hitta i kvinnornas berättelser. De främsta var oro och rädsla. Till exempel oro för evakuering. Vart ska jag? Informanterna kunde även hitta ovisshet, vemod ledsna barn, nöjd, skräck och känslan av att friskhet och naturlighet är försvunnen.

Vad sa folk allmänt om Tjernobyl 1986?

Vad pratades det allmänt om efter olyckan i Tjernobyl 1986? Kvinnorna diskuterade fram följande svar.

Man var för kärnkraft i vissa kretsar.

Det hände i Sovet, där är det fattigt. Inget konstigt att det hände där. Här skulle det aldrig kunna hända. Bevis för att Sovjet kört sig själv i botten.

Lättnaden över att det inte var här det hände.

Rykten om otroligt mycket blåbär och lingon. Otroligt stora blåbär.

Stark känsla av att ”de inte visste vad de gjorde”. (Syftar på myndigheterna, författarnas anm.)

Tjernobyl smög sig på. Det var en olycka. Palmemordet var ett attentat, därför kommer vi ihåg det tydligare.

Vad säger folk allmänt idag om Tjernobyl?

Vad säger allmänheten idag om det som hände i Tjernobyl 1986? Kvinnorna kom fram till att det går rykten idag om att cancerfallen har ökat i Gävle. ”Det måste vara så.”

Skillnaden mellan Tjernobyl och Fukushima, Tjernobyl drabbade oss det gjorde inte Fukushima. Fukushima skapade mer irritation och ilska, ni vet ju att det är oroligt att bygga i jordbävningsområden. Bilderna gör att man blir arg. Japan är ett högteknologiskt land, de borde ha kunnat förutse vad som kunde hända.

Något man inte förstår i berättelserna utan att ha personens biografi?

Gruppen diskuterade, efter att ha läst berättelserna, om det fanns något som de inte förstod. Det som kom upp var att flickan på väg till Folkparken verkar mer bekymrad för att pappan pratar strunt än för det radioaktiva nedfallet från Tjernobyl.

Provsprängningar i Ryssland, inget konstigt för de äldre i gruppen, däremot hade de yngre svårt att förstå detta (syftar på att renköttet hade mer cesium -85 än -86, författarnas anm.). Här är gruppen inte enig, de äldre höll med, de yngre hade ingen åsikt i frågan.

Fas 3 – Bearbetningen

Vilka teorier kan den sociala och kulturella förståelsen av händelsen relatera till? Vilka av våra teorier kan inte resultat relateras till? Hittar vi någon ny teori att relatera resultaten till? Här har vi kursiverat informanternas kommentarer för att de lättare ska kunna urskiljas.

Narrativa eller argumenterande historier

Vi börjar med att se om vi kan relatera gruppens minnen till Birgitta Höijers teori om två olika kulturella sätt att tänka, det narrativa och det argumentativa. Hon frågar sig om det behövs narrativa byggstenar ur det egna livet och ur massmedierna för att vi ska förstå avgörande händelser och fenomen i samhället. Vilka argument skapar medborgarna där det egna livet och mediernas krisdiskurser krockar?

Man kunde inte föreställa sig vad som hade hänt. Exploderat, imploderat, smält? Bilderna kom senare. Här ser vi en tydlig koppling till att narrativa berättelser behövs för att överhuvudtaget kunna föreställa sig vad som hänt.

Mer bekymmer om Palme än Tjernobyl. Detta var för abstrakt. Här är också en tydlig koppling till att narrativa historier behövs.

Tjernobyl smög sig på. Det var en olycka. Palmemordet var ett attentat, därför kommer vi ihåg det tydligare. Svårigheter att koppla ihop Tjernobyl med saker i sitt eget liv och förstå vad detta kommer att innebära.

Rykten om otroligt mycket blåbär och lingon. Otroligt stora blåbär. De otroligt stora blåbären är kanske egentligen jättestora eftersom de fått växa ifred? Inte många vågade plocka blåbär sommaren 1986. En historia om jättestora blåbär är bra mycket bättre än en historia om blåbär fulla med cesium. Helt klart narrativt berättande.

Bär och svamp. Här är verkligen något som människor kan relatera till sig själva och till sina egna liv. Många plockar eller åtminstone äter bär och svamp, det är väldigt konkret. Detta förekommer i flera av berättelserna.

Det står mer om Forsmark än Tjernobyl i berättelserna. Det är kanske inte så konstigt, det är Forsmark som är den kontakt Gävleborna har med kärnkraft och det var också Forsmark som

uppmätte de första förhöjda värdena av radioaktiv strålning. Det är lättare för en Gävlebo att relatera till Forsmark än Tjernoby.

Självlysande

Det sättet som det är möjligt att beskriva osynlig strålning. Försök till narrativt berättande. Även *Krispig luft* hör hit.

Birgitta Höijers teori om att det behövs narrativa byggstenar ur det egna livet och i medierna för att kunna förstå och relatera händelser till sig själv är en relevant teori för vår undersökning.

Språket visar den rådande hegemonin

Frigga Haug och Michel Foucault menar att det genom språket visar sig vilken hegemoni som råder i ett samhälle. När vi talar, skriver och uttrycker våra känslor genom att berätta utan att reflektera, visar sig det dominerande språket genom vårt sätt att uttrycka sig. När vi sedan reflekterar över det, så ser vi mönster.¹¹⁸ Vårt språk avslöjar kulturella mönster och genom att berätta vår historia bekräftas att vi har förstått det dominerande kulturella språket.¹¹⁹

Michel Foucault beskriver också i *Diskursens ordning* hur vårt samhälle använder olika utestängningsmekanismer för att avgöra vilken diskurs som råder, det går också att beskriva vilken hegemoni som råder, eller helt enkelt vad som får pratas om i ett samhälle och inte. Enligt Foucault är den mest kända mekanismen förbudet.¹²⁰ Alla får inte säga allt, allt kan inte sägas när som helst och inte heller av vem som helst. Foucault beskriver också motsättningen, eller avskiljandet, mellan förnuft och vansinne.¹²¹

Det hände i Sovet, där är det fattigt. Inget konstigt att det hände där. Här skulle det aldrig kunna hända. Bevis för att Sovjet kört sig själv i botten.

Lättnaden över att det inte var här det hände.

Stark känsla av att "de inte visste vad de gjorde" (myndigheterna, författarnas anm.)

Trots att det fanns en stark känsla av att myndigheterna inte visste vad de gjorde och inte kunde uttala sig med säkerhet, fanns det också en stark känsla av att det aldrig skulle kunna

¹¹⁸ (Haug, u.d.) s.11

¹¹⁹ Ibid s.27

¹²⁰ (Foucault, 1993) s.7

¹²¹ Ibid s.8

hända här. Det fanns röster av motstånd, även de publicerades i tidningarna, men det var samma myndigheter som inte visste vad de gjorde som försäkrade att det inte var farligt och att det inte kunde hända här. Alla kvinnorna i undersökningen kan gemensamt ställa upp på att det var så här de tänkte. Det hände i Sovjet, det var ett bevis för att Sovjet kört sig själv i botten. Här ser vi en klar koppling till den hegemoni, den rådande uppfattningen i samhället, åtminstone det samhälle vi tar del av genom medierna, vad man får prata om eller inte. Händer inte olyckan i Sverige, eller åtminstone i västvärlden, behöver vi inte prata om att kärnkraft faktiskt har en baksida.

Hur ett samhälle läks eller faller sönder

Rolf Lidskogs teori om läkning eller sönderfall av ett samhälle är nästa teori vi undersöker. Lokalsamhällen kan i samband med teknologiska katastrofer känna en stress, orsakad av ovisshet. Människor inser att de behöver agera, men vet inte hur och får i vissa fall dessutom motstridig information via medier och myndigheter.¹²²

Efterdyningarna ger i många fall mer splittring, snarare än läkning som är vanligare efter en naturkatastrof. Vid teknologiska katastrofer finns inget tydligt slut, vi vet inte hur länge vi eller marken är påverkad. Vi vet inte ens om vi är friska eller sjuka.¹²³ Efter Tjernobyl var frågan om cancerfallen skulle öka och i så fall hur mycket. Det förekom uppgifter om att det inte skulle öka alls till att det skulle bli en stor ökning i drabbade områden.¹²⁴

I ett drabbat samhälle kan det ge upphov till känslor som att ingen som inte var med om detta förstår, ett utanförskap i samhället.¹²⁵ De sociala konsekvenserna efter en katastrof som Tjernobyl kan, enligt Lidskog, leda till ett sönderfallande samhälle där de sociala relationerna förstörs på grund av ångest, rädsla och stress. I krissituationer som denna kan medborgare börja tvivla på de ansvarigas förmåga att hantera situationen och det uppstår en misstänksamhet mot myndigheter. Teknologiska katastrofer uppenbarar de faror och risker som finns i det sätt som samhället är organiserat. Hur myndigheter hanterar en sådan situation kan vara avgörande för om ett lokalsamhälle som drabbas läks eller faller sönder.¹²⁶

¹²² (Lidskog, 2000) s.325

¹²³ Ibid s.328

¹²⁴ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.)

¹²⁵ (Lidskog, 2000) s.339

¹²⁶ Ibid s.344

Känsla av att man inte vet vad man ska göra. Surrealistiskt. Allt såg ut som vanligt. Oro, men man visste inte vad man skulle oroas sig för. Ingen är arg, vare sig på regnet eller på Sovjet. Lättnaden över att det inte var här det hände. Ingen skyllde på vädret, exempelvis kunde det inte ha blåst åt andra hållet?

Det verkar inte som om Gävleborna känner sig så utsatta jämfört med andra delar av Sverige. Vi hittar inte något i minnena om utanförskap eller vi mot dem inom Sverige. Det är i så fall vi i Sverige mot Sovjet. Samtidigt verkar det inte som om det är någon idé att vara arg på Sovjet, vi kan ändå inte göra något åt det. Vi tycker mer att vi ser accepterande än läkning eller sönderfall. Axelryckning snarare än ångest. Vi kan ändå inte göra något åt det, vi fortsätter som vanligt. Det är inte här det har hänt.

Inga stödsamtal, krisgrupper. Inte ens på arbetsplatsen.

Detta skulle annars kunna vara ett tecken på att ett samhälle läks. Men det fanns inte i Gävle, eller i Sverige överhuvudtaget vad vi har sett.

Inget miljöengagemang.

Nej, vi hittar inget engagemang som är tecken på läkning.

Upp till var och en att bestämma om man skulle gå ut eller inte. Vi litade mycket på myndigheter. Hade regnet varit farligt, hade de (myndigheterna, författarnas anm.) sagt det. Gränsvärderna ändrades hela tiden. Stark känsla av att "de inte visste vad de gjorde" (myndigheterna, författarnas anm.)

Ja, det uppstod en misstänksamhet mot myndigheter. Samtidigt hade människor ingen annan stans att vända sig. Ingen visste riktigt.

Risksamhället

Ulrich Becks teori om risksamhället är nästa teori att undersöka. Han menar att vi utsattes för en antropologisk chock, som innebar att vi blivit uppmärksammade på att våra sinnen inte förmår registrera de faror som finns runt oss.¹²⁷ Tid och rum upphävs, en olycka där borta påverkar även här, något som hände förr påverkar även i framtiden.¹²⁸ Dessa risker och faror struntar i klasstrukturen. De drabbar alla, fattig och rik, oavsett bostadplacering.¹²⁹

¹²⁷ (Beck, 2000) s.109

¹²⁸ Ibid s.110

¹²⁹ Ibid s.113

Beck själv skriver så här om farorna i det nya risksamhället¹³⁰:

De färdas med vinden och vattnet, finns i allt och alla, och lyckas ta sig igenom det modernas annars så strängt bevakade skyddszoner, gömda i det för oss outhärlig – i luften vi andas, maten vi äter, i våra kläder och våra möbler. När det är så gott som omöjligt att försvara sig mot eller undgå följderna av olyckan tycks det bara finnas en sak att göra, förneka det hela.

Beck menar att när produktiviteten och vinsten för ett företag blir det viktigaste, då bortser vi från de risker detta medför. Riskerna kommer i efterhand som oväntade och oförutsebara, men handlar i själva verket om en medveten underlåtenhet av riskkontroll. Risker idag medför inte bara en omedelbar risk, utan har ofta bieffekter. När dessa bieffekter får röster, som när barn blir sjuka i falsk krupp på grund av förorenad luft, gör de oss medvetna.¹³¹ Beck menar att många av dagens riskbedömningar är lika säkra som att spela på Lotto, kryssa för och vänta och se. Vi lär oss av det som blev.¹³²

Skönt att det inte var Forsmark. Det står mer om Forsmark än Tjernobyli i berättelserna

Yttre hot som inte finns. Lättnaden över att det inte var här det hände.

Även om det inte var i Forsmark det hände, så hade det ändå hänt en mycket allvarlig kärnkraftsolycka och radioaktiv nedfall hade regnat ner över Gävle. Vad är då ovanstående gemensamma slutsatser av Gävlekvinnorna om inte förnekande?

...fortgick till snön lade sig på hösten. Sen var det inte farligt längre.

Det här är en av de intressantaste gemensamma slutsatserna vi fått. När snön kom försvann det farliga? Ja, vi tycker att det går att tolka detta så.

Det går rykten idag om att cancerfallen har ökat i Gävle.

Cancer kan ses som en bieffekt av nedfallet från Tjernobyli. Det är när någon blir sjuk vi blir medvetna och kommer ihåg vad som hände 1986.

¹³⁰ (Beck, 2000) s.14

¹³¹ Ibid s.85

¹³² Ibid s.95

Vad hittade vi inte?

Både Haug, Freud och Ekstrand har teorier om ångest. Vi hittade ingen ångest i berättelserna. Möjligtvis den kroppsliga reaktionen, *kände hur kroppen förlammades*. Men det fanns en gemensam samsyn i gruppen på att det inte fanns någon ångest i berättelserna.

Telefonsamtal till nära och kära under Tjernobylolyckan. Antagligen så självklart att ingen tog upp det. Det förekommer endast i en berättelse och då när huvudpersonen är på Kreta och behöver få prata med någon hemma. Det var en speciell situation och därför har det fastnat i minnet. Annars var vardagsprat i telefonen något naturligt, inget som behövde läggas på minnet.

Inget minne om korna som inte var ute. Gällde det inte andra djur? Getter, får, gris (häst, hund, katt). Fanns det odlingsrestriktioner? Eftersom det inte finns i något minne är det antagligen inget som man funderade över då.

Ålderskillnader, berättelserna är skrivna av personer i olika åldrar, därav olika synsätt på livet. Naturliga skillnader.

Ingen är arg. Ingen proteströrelse, uppenbart att kärnkraft är farligt, varför inget motstånd? Ingen gick man ur huse och protesterade. Hade det varit Frankrike eller Italien hade bönderna sannolikt lassat gödsel utanför stadshuset. Ett kulturellt inslag. Men ingen i Sverige går man ur huse för att protestera annars heller, så varför skulle vi göra det nu? Det hade ju inte hänt här.

Vad säger folk allmänt idag om Tjernobyl?

Rykten idag om att cancerfallen har ökat i Gävle. "Det måste vara så" I ett samhälle blir det rykten när myndigheterna inte går ut med klara besked.

Skillnaden mellan Tjernobyl och Fukushima, Tjernobyl drabbade oss det gjorde inte Fukushima. Fukushima skapade mer irritation och ilska, ni vet ju att det är orolig mark att bygga i jordbävningsområden. Bilderna idag gör att man blir arg. Japan är ett högteknologiskt land, de borde ha kunnat förutse vad som kunde hända. Hur skulle det ha sett ut idag, med sociala medier som till exempel Twitter, vid en liknande olycka?

Skillnad mellan Tjernobyl och Fukushima är bilderna. Bilderna göra att man blir arg. Det fanns inga bilder från Tjernobyl förrän långt senare. Från Fukushima kom bilderna direkt.

Tjernobyl tillhörde Sovjet, det var fattigt och Tjernobyl blev ett bevis för att Sovjet kört sig själv i botten. Det var ingen idé att bli arg, alla visste hur det var i Sovjet. Händelsen väckte mer uppgivenhet, att vi blev drabbade här kunde vi inte göra något åt. Att det däremot kunde hända i Japan väckte mer irritation och ilska. Japan är ett högteknologiskt land och som ett sådant borde de veta att man inte kan bygga kärnkraftverk i områden där det finns risk för jordbävningar.

Uppmärksammades 25-årsminnet av Tjernobyl i Gävle?

Ingen av kvinnorna i diskussionen minns på rak arm något från 25-årsminnet, men när de pratar om det kommer några ihåg att det stod en del om Tjernobyl i lokaltidningarna.

Diskussion

Vi har hittat kopplingar till Birgitta Höijers teori om att narrativa berättelser och byggstenar behövs för att vi ska kunna relatera händelser till vårt eget liv. Vi har också hittat kopplingar till att språket visar den rådande hegemonin. Vi har däremot inte hittat något som tyder på att Gävle som samhälle har läkts, snarare finns bevis på sönderfall, eller åtminstone en acceptans. Vi ser inga tecken på utanförskap mot resten av Sverige, men en tydlig gräns mellan Sverige och Sovjet. Vi hittade inga, eller möjligtvis svaga, tecken på ångest.

Handlar det om att förneka det farliga? Ja, det tycker vi följande gemensamma ståndpunkt från kvinnorna visar:

...fortgick till snön lade sig på hösten. Sen var det inte farligt längre.

Lättnaden över att det inte var här det hände.

Vädret i Sverige

Kan vi tänka oss att det faktum att vi i Sverige har snö spelar en stor roll här? Snö är en så tydlig markering, den syns, den gömmer, den gör att vi glömmer. I Gävle lade sig det första snötäcket den 6 december, senare under december kom det mer snö och på nyårsafton 1986 var det 50 cm snö i Gävle.¹³³ Gävleborna hade full upp med att skotta snö och det gjorde att livet sakta återgick till det normala och det farliga nedfallet från Tjernobyl kunde glömmas bort. Det skulle vara intressant att veta hur människor i Como i Italien och Edirne i Turkiet som också var drabbade av det radioaktivt nedfallet kände i denna fråga.¹³⁴

Nedfallet från Tjernobyl drabbade oss för att det blåste och regnade, inte för att den teknologiska katastrofen hände här. I Sverige är vi vana vid att vädret är något vi inte kan göra någonting åt, det är inte ens någon idé att bli upprörd. Det kan ha en viss betydelse för de resultat vi fått. Regnet blev en symbol för olyckan, eftersom det var visuellt.

Fanns då inga protester mot kärnkraften efter vad som hänt?

Jo, det fanns protester. Men de var ett fåtal som det rapporterades om. Visst var det aktivister vid Forsmark och deltidbönder som tippade ruttet hö utanför riksdagshuset i Stockholm, men det var enstaka händelser, ingen organiserad rörelse.¹³⁵

¹³³ Uppgifter från mejlkontakt med Gunnar Berglund, SMHI:s kundtjänst

¹³⁴ (Filatova, 2006) s.130

¹³⁵ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.)

Tilltro till myndigheter

Stämmer bilden vi fick fram från gruppens minnen att det var bär, svamp och älgkött som Gävlebornas oro handlade om? Vi frågade Maria Höjjer som 1986 arbetade på Miljö och hälsoskyddskontoret på Gävle Kommun. Jo, hon bekräftar den bilden. De första åren var det många som ringde och ville veta halterna i bär och svamp. Det ringer fortfarande några stycken varje år i bär och svamptider, främst ur den äldre generationen som vill plocka bär när de får besök av barn och barnbarn. Det ringer även mäklare och husspekulanter från andra delar av Sverige, de verkar mer oroliga än Gävleborna. Som myndighetsperson upplevde hon tiden runt Tjernobylyolyckan som mycket frustrerande. På kommunen upplevde de ett utanförskap, de var lika ställda och oförberedda på olyckan som medborgarna, och de som tjänstemän kom inte fram på telefon till ansvariga myndigheter på nationell nivå. De fick snällt vänta i telefonkö tillsammans med alla privatpersoner som ringde. Hon och hennes kollegor kände sig nonchalant behandlade av sina överordnade, det togs ingen hänsyn till att Gävle var så drabbat av nedfallet. De fick bara samma allmänna riktlinjer som resten av Sverige och det var svårt att lugna medborgare när de inte visste själva. Upplevelsen av att myndigheterna inte visste vad de gjorde, som fanns bland våra minnen, stämmer alltså. Här finner vi alltså det utanförskap som Lidskog beskriver i sin teori om ett sönderfallande samhälle.

För att människor i utsatta områden ska känna tillit till myndigheter, behöver informationen vara kopplad till det lokala samhället eller regionen. Den behöver också vara i narrativ form, på ett sätt som gör att alla människor förstår informationen och kan relatera den till sig själva. Faktauppgifter behöver finnas med för att göra informationen trovärdig, men faktauppgifterna bör också presenteras så att människor kan ta dem till sig.

Cesiumplanen

Gävle Kommun kommer att fortsätta mäta cesiumnivån i lingon, blåbär, gula kantareller och trattkantarell på fem områden inom kommunen, bild 2. Detta för att långsiktigt följa utvecklingen av nivåerna och hålla beredskapen inom myndigheten aktuell.

För Gävlebor som inte själv vill plocka bären i dessa cesiummarker, finns alternativet att köpa bär på torget eller i affären. Var dessa bär är plockade kan vi tyvärr aldrig med säkerhet veta. På senare år har ett nytt fenomen dykt upp varje sommar i Gävleborg. Det är bärplockare, människor som tillfälligt kommer hit under bärsäsongen, bor i tältläger och

plockar bär för försäljning. Många av invånarna i Gävle plockar inte länge bär sedan nedfallet från Tjernobyl, men var tar de mängder av bär som dessa bärplockare plockar och säljer vägen? Även om Gävle Kommun i sin cesiumplan uppger att det inte är någon större fara att plocka bär här, så uppger de också att det finns platser där halterna av cesium fortfarande är höga. Vi har undersökt tidningsartiklar från Arbetarbladet, Gefle Dagblad och har även gjort en sökning på Retriever över samtlig tryckt press i Sverige. Vi fick ingen träff i någon av dessa källor när vi sökte på bärplockare och cesium. Det skrivs alltså ingenting om risken med att plocka bär i Gävleområdet, frågan är om bärplockarna ens har en aning om att marken de plockar bär på har varit utsatt för nedfallet från Tjernobyl.

Bild 2 Bilden visar de områden där Gävle Kommun kommer att mäta cesiumnivåer vart tredje år mellan åren 2014-2024 på lingon, blåbär, gula kantareller och trattkantareller¹³⁶

¹³⁶ (Dahlqvist, 2013)

Eskön är ett av mätställena för cesiumhalten i Gävle Kommun. Där finns också många av dessa bärplockare. Eskön var enligt flygmätningar, ett av de mest utsatta ställena i hela Sverige för nedfallet av cesium.¹³⁷

Ökning av cancerfallen i drabbade län

I vår undersökning frågade vi kvinnorna om hur det pratas om Tjernobyl idag. Kvinnorna var överens om att det förekommer mycket rykten och spekulationer om att cancerfallen har ökat i Gävleområdet. Detta är en verklig oro som alltså finns kvar hos kvinnorna idag nästan 30 år efter händelsen. Det var också det som medierna skrev om 1986, att det fanns en risk att cancerfallen skulle öka efter 25-30 år. Nu borde vi alltså kunna få ett svar på den oron.

Har då cancerfallen ökat i Gävleborg? Strålskyddsmyndigheten skriver så här på sin hemsida:

Hälsoeffekterna är mycket små eller obetydliga och man kan inte förvänta sig någon mätbar ökning i cancerfrekvens som kan förklaras av strålning från Tjernobyl.¹³⁸

I tidningen *Strålsäkert* 2011-1 säger forskningschefen så här:

Med dagens kunskap bedömer flertalet experter att det inte är möjligt att någonsin kunna se en ökning av antalet cancerfall i Sverige till följd av Tjernobylolyckan. – Det beror på att de stråldoser vi får är låga. Antalet förväntade cancerfall är för få för att kunna påvisas statistiskt jämfört med alla cancerfall som har andra orsaker, säger Leif Moberg, Strålsäkerhetsmyndighetens forskningschef. – Men det finns forskare som har en annan uppfattning.¹³⁹

Martin Tondel, forskare vid Linköpings universitet, har lett en studie som visar att det går att se en ökning av antalet cancerfall i drabbade län jämför med län som inte drabbades av nedfallet. Han skriver att det behövs fortsatt forskning, men att det går att se en tydlig ökning.¹⁴⁰

Using the Hill criteria for causality there is support for a causal inference between the fallout of caesium-137 from the Chernobyl accident and the increased incidence in total malignancies in Northern Sweden.

¹³⁷ (Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d.)

¹³⁸ (Strålsäkerhetsmyndigheten, u.d.) *Följer av olyckan i Sverige idag*

¹³⁹ (Persson, 2011) s.9

¹⁴⁰ (Tondel, 2007) s.6

Kan man skämta om Tjernobyl?

Går det att skämta om en olycka som Tjernobyl? En av deltagarna i gruppen säger att visst går att skämta om det. Hon menar att i genren stand-up comedy skulle det gå att bygga upp ett skämt på följande sätt: 1986 var året då tre stora olyckor hände. För det första sköts Olof Palme, för det andra hände Tjernobylkatastrofen och för det tredje gifte jag mig. Men det kräver förstås att det har gått ett tag sedan dessa olyckor hänt.

Det tar oss fram till det sjunde minnet vi fick in i vår undersökning och som var från augusti 1986. Det kom in från en person som var student vid Högskolan i Gävle–Sandviken och de skulle hitta på roliga uppdrag för nollningen av de nya studenter som skulle börja på höstterminen. Uppdragen var utformade för att det skulle synas att det var plog och spektakel, till exempel skulle några fiska i en vägbrunn, andra mätte sträckor med linjal men ett uppdrag handlade också om att göra mätningar på svamp, bär och andra valfria saker. Enligt författaren syntes det tydligt på skyltarna att det var på skoj och mätningarna skedde också med oscilloskop eller liknande, alltså något som mäter elektrisk spänning och inte alls strålning. Av allmänheten uppfattades detta inte alls som skoj, utan det var människor som åkte flera mil för att hämta bär och svamp som de ville veta hur mycket bequerel det innehöll. Det blev inte så roligt efterspel till denna nollning.

I tidskriften Strålsäkert nr 1 från 2011 beskrivs de tre huvudsakliga lärdomarna som Sverige drog av olyckan i Tjernobyl. Den första var att det behövs stabilitet och säkerhet i kärnkraftsreaktorer. Den andra var hur viktig respekten för de säkerhetsregler som finns är, detta ledde till begreppet säkerhetskultur. Den tredje var att en kärnkraftsolycka inte bara drabbar närområdet, utan även kan drabba människor flera hundra mil bort. Det har lett till ändrad beredskap i Sverige.¹⁴¹

Förutom dessa lärdomar på nationell nivå, har vi i vår studie tagit reda på vad Gävlekvinnor minns av Tjernobyl. På det sättet får vi ett lokalt perspektiv på händelsen. Vi har relaterat Gävlekvinnornas minnen till teorier som stämmer in på de gemensamma slutsatserna ur de nedskrivna minnena. Vår undersökning visar att metoden memory-work gör att undanträngda eller bortglömda minnen åter kommer upp till ytan genom diskussionen tillsammans med andra kvinnor. Detta kom även Patricia D. Farrar fram till när hon använde memory-work vid

¹⁴¹ (Persson, 2011) s.11

forskning om känsliga ämnen.¹⁴² Det har därför varit en mycket bra metod att använda för detta ämne. Tjernobylolyckan lämnade efter sig både smärtsamma minnen och insikter som kan vara svåra att hantera. Det kan hjälpa att diskutera detta tillsammans med andra som var med om samma sak och att få bekräftelse på sina egna erfarenheter och minnen. En gemensam diskussion av minnen gör att den enskilda personen minns fler saker och kan sätta sina erfarenheter i ett sammanhang. Det här är en metod som ger mer kunskaper om vad kvinnorna faktiskt var med om och kände än andra typer av metoder, till exempel enkäter eller enskilda intervjuer. Enbart en gruppintervju ger inte heller samma kunskap eftersom inga enskilda bearbetade minnen ligger till grund för den diskussionen.

En av de saker som kvinnorna tog upp var oro för framtiden. Kvinnorna i gruppen bekräftade att det fanns en stor oro och en stor rädsla bland kvinnor vid tiden för olyckan. Det gällde speciellt de som planerade att bli gravida, var gravida eller hade barn. Denna oro fanns kvar hos dem, trots att strålskyddsexperten Gunnar Bengtssons i media försäkrade att det inte var någon fara för dem.

¹⁴² (Farrar, 2007) s.1-ff

Sammanfattning

I vår uppsats har vi undersökt vilka minnen kvinnor som bodde i Gävle 1986 har kvar från Tjernobylolyckan och vad dessa minnen innebär. Gävle fick en av landets högsta koncentrationer av radioaktivt cesium efter olyckan eftersom det regnade här och det radioaktiva nedfallet lade sig som ett täcke över stora delar av Gävle. Det uppmättes höga halter av cesium i bär, svamp och älgkött. Vi var intresserade av att veta vad kvinnorna gemensamt minns och tillsammans kunde bekräfta.

Vi använde memory-work som metod för undersökningen, det innebär att minnen används som empiriska data. Metoden är induktiv, så tillvida att resultaten tolkas utifrån vad som mer fram genom undersökningen och inte utifrån färdiga teorier. Metoden är utvecklad inom feministisk forskning och vi valde att enbart ha kvinnor med i undersökningen för att vi, liksom Frigga Haug som utvecklade metoden, tror att kvinnor känner sig tryggare i en grupp med bara kvinnor. Metoden passade ämnet eftersom ledare och deltagare i diskussionen är på samma nivå, ledarna kunde delta i diskussionerna på samma villkor som deltagarna och även de dela sina minnen. Sju kvinnor deltog i vår undersökning och skickade in sina minnen, vilket var första fasen i undersökningen. Andra fasen var en gemensam diskussion och här deltog tre kvinnor. Alla de sju inskickade minnena diskuterades dock. Tredje fasen handlade om bearbetning och teoretisk strukturering och den utfördes av oss som forskningsledare.

På grund av undersökningens natur hade vi några teoretiska perspektiv som vi trodde att resultaten skulle komma att relatera till. Det var teorier om att händelsen kunde leda till ångest och att hur vi hanterar denna händelse beror på vår kulturella identitet och hur historierna berättas, om de är narrativa eller bygger på argument. Dessa minnen kunde också, genom de språk som användes, hjälpa oss göra en diskursanalys och visa viken hegemoni som fanns i samhället 1986, vad som gick att prata om. Om ett samhälle läks eller faller sönder vid teknologiska katastrofer var också en teori, likaså att dagens samhälle är ett risksamhälle.

Vi kom fram till att kvinnorna gemensamt kan bekräfta att det fanns en stor lättnad över att det inte var här det hände. Eftersom det hände i Sovjet och det var allmänt känt att de inte hade så säkra kärnkraftverk, var detta bara ett bevis på att Sovjet hade kört sig själv i botten. Det faktum att det ändå regnade ner cesium över Gävle berodde på vädret och vädret kan vi inte göra något åt. En kvinna konstaterade att vi hade i alla fall inte tur med vädret. Det spelade också roll att snön kom och lade sig över det farliga, det blev ett sätt att gå vidare.

Alla kvinnor var överens om att den allmänna uppfattningen var att det inte skulle kunna hända här. Det var upp till var och en att avgöra om det var farligt eller inte att vara ute i regnet. Det fanns en stark känsla av att myndigheterna inte visste vad de gjorde. Informationen kändes inte trovärdig eftersom samma information gick ut till hela Sverige oavsett hur drabbat det lokala samhället var. Hushåll i Gävle och norra Uppland fick en broschyr i brevlådan om extra råd, men det räckte inte.

Vi kunde alltså relatera resultaten i undersökningen till vår kulturella identitet, att det behövs narrativt berättande och att vi lever i ett risksamhälle. Däremot hittade vi inga tecken på ångest och inte heller att samhället har läkts eller fallit sönder, snarare fann vi ett accepterande. Genom en forskningsrapport har vi fått bekräftat att cancerfallen har ökat i de drabbade länen, men också att den undersökningen inte på något betydande sätt har lyfts fram i medierna. Kvinnornas oro när det gäller cancer har inte tagits på allvar.

Avslutning

Medierapporteringen från 1986 och kvinnornas berättelser, är samstämmiga när det gäller föreställningen om att det inte kunde hända här. INES skalan är en internationell sjugradig skala för att gradera olyckor eller incidenter vid kärnkraftverk. Både Tjernobyl och Fukushima har klassats som sju på skalan, vilket innebär stor olycka. Den 25 juli 2006 hände en olycka i Forsmark som har klassats som en händelse (två) på INES-skalan. Här skulle tekniker på kärnkraftverket bara göra ett underhållsarbete på kraftnätet då någon genom ett osannolikt misstag råkade skapa kortslutning och alla elsystemen blev strömlösa, även reservsystemen. Genom en rad händelser som följde stannade båda turbinerna. Manuellt, 22 minuter efter kortslutningen, lyckas teknikerna koppla in sig på det allmänna elnätet, ett elnät som de alltid ska kunna klara sig utan.¹⁴³ Hade inte teknikerna lyckats med detta, skulle nära två miljoner människor omkring Forsmark, inklusive Gävle, ha varit tvungna att evakueras.¹⁴⁴ I en insändare i Göteborgsposten den 4 Maj 1986 skriver Sven Anér till Birgitta Dahl: ”’Ryssarna kan inte bygga kärnkraftverk, men det kan vi’, säger du. Snack! Den ryska rouletten är lika mycket svensk.”¹⁴⁵

¹⁴³ (Bergdahl, 2013)

¹⁴⁴ (Bergdahl, 2013) *Från Tjernobyl till Forsmark*

¹⁴⁵ Anér, S. Tjernobyl och Sverige (1986) s.21

Källförteckning

Anér, S., 1986. *Tjernobyl och Sverige*. Göteborg: Bokskogen i samarbete med Studieförbundet.

Arkiv Gävleborg, 2011. *Arkiv Gävleborg*. [Online]

Available at: http://www.arkivgavleborg.se/filer/Dokument/ArkivXet/arkivxet2_2011.pdf

[Använd 02 04 2013].

Beck, U., 2000. *Risksamhället: På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.

Bergdahl, G., 2011. *Ljudmila från Tjernobyl*. Stockholm: Ordfront.

Bergdahl, G., 2013. Från Tjernobyl till Forsmark. *Helsingborgs Dagblad*, 26 04.

Bergström, I., 2011. Den största olyckan i kärnkraftens historia. *Strålsäkert nr 1*, pp. 6-7.

Brandsjö, K., Reizenstein, P. & Walinder, G., 1992. *Kärnkraftsolyckan i Tjernobyl den 26 april 1986: händelseförlopp och medicinska konsekvenser*. Stockholm: Socialstyrelsen .

Crawford, J., 1992. *Emotion and gender: constructing meaning from memory*. London: Sage.

Dahlqvist, A.-S., 2013. *Cesiumplan för Gävle*. Gävle: Författaren och Gävle Kommun 2013.

Davies, B. o.a., 2001. Becoming Schoolgirls: the ambivalent project of subjectification. *Gender and Education*, 13(2), pp. 167-182.

Davies, B. & Gannon, S., 2006. *Doing collective biography: investigating the production of subjectivity*. Maidenhead, Berkshire : Open University Press.

Ekenberg, K., 2011. Fakta/Bakgrund. *Arbetarbladet*, 08 04.

Ekenberg, K., 2011. Gävle minns Tjernobyl med bollhav. *Arbetarbladet*, 08 04.

Ekenberg, K., 2011. Hur förändrades vi av Tjernobyl. *Arbetarbladet*, 20 04.

Ekstrand, L., 1988. *Själens revolt: människan i organisationen*. Lund: Studentlitteratur.

Farrar, P. D., 2007. *Too painful to remember: memory-work as a method to explore sensitive research topics*, Sydney: University of Technology.

Filatova, E., 2006. *Tjernobyl: dagbok från spökstaden*. Stockholm: Max Ström.

Foucault, M., 1993. *Diskursens ordning*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag .

Hadenius, S., Weibull, L. & Wadbring, I., 2008. *Massmedier: press, radio och TV i den digitala tidsåldern*. 9 red. Stockholm: Ekerlid.

Haug, F., u.d. *Biographie*. [Online]

Available at: <http://www.friggahaug.inkrit.de/biographie.htm>

[Använd 02 05 2013].

- Haug, F., 1997. *The Other Anxiety*. [Online]
Available at: <http://www.friggahaug.inkrit.de/index.htm>
[Använd 18 04 2013].
- Haug, F., 1999. *Female Sexualization: a collective work of memory*. London: Verso.
- Haug, F., u.d. *Memory Work - A Research Guide*. [Online]
Available at: <http://www.friggahaug.inkrit.de/documents/memorywork-researchguidei7.pdf>
[Använd 02 04 2013].
- Höijer, B., 2000. Från medborgarnas synvinkel. Vardagstänkande och massmediernas krisdiskurs.. i: R. Lidskog, S. A. Nohrstedt & L. Warg, red. *Risker, kommunikation och medier*. Lund: Studentlitteratur, pp. 68-84.
- Lapadat, Judith C, 2010. Life Challenge Memory Work. *International Journal of Qualitative Methods*, 9(1), pp. 77-104.
- Lapadat, J. C., 2009. Writing Our Way Into Shared Understanding - Collaborative Autobiographic Writing in the Qualitative Methods Class. *Qualitative Inquiry*, 15(6), pp. 955-979.
- Lidskog, R., 2000. Det korroderade samhället?. i: R. Lidskog, S. A. Nohrstedt & L. Warg, red. *Risker, kommunikation och medier: en forskarantologi*. Lund: Studentlitteratur, pp. 317-353.
- Lidskog, R., Sandstedt, E. & G, S., 1997. *Samhälle, risk och miljö*. 1:12 red. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, H., 2011. De vill gräva ner din a Tjernobyminnen. *Arbetsbladet*, 24 03.
- Nationalencyklopedin, u.d. *Nationalencyklopedin*. [Online]
Available at: <http://www.ne.se/konstruktionism>
[Använd 02 04 2013].
- Onyx, J. & Small, J., 2001. Memory-Work: The Method. *Qualitative Inquiry*, Volym 7, pp. 773-786.
- Persson, D., 2011. Katastrofen som ledde till utveckling. *Strålsäkert nr 1*, p. 20.
- Regeringen, u.d. *Regeringen -Studie om SVT AB*. [Online]
Available at: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/03/62/07/6975539f.pdf>
[Använd 20 05 2013].
- Renzetti, C. M. & Lee, R. M., 1983. *Researching sensitive topics*. New York: Sage.
- Rädda Voxnadalens klipparkiv, u.d. *Pressklipp från 1986-1987*. Gävle: Arkiv Gävleborg.
- Strålsäkerhetsmyndigheten, u.d. *Strålsäkerhetsmyndigheten*. [Online]
Available at: <http://www.stralsakerhetsmyndigheten.se/Om-myndigheten/Aktuellt/Pressmeddelanden/Ny-myndighet-ska-se-till-att-Sverige-ar-stralsakert/>
[Använd 20 05 2013].

Strålsäkerhetsmyndigheten, u.d. *Strålsäkerhetsmyndigheten: Följder av olyckan i Sverige idag*. [Online]

Available at: <http://www.stralsakerhetsmyndigheten.se/start/Karnkraft/Karnkraftsolyckan-i-Japan/Handelser/>

[Använd 17 05 2013].

Sveriges tematiska kartverk, u.d. *Sveriges nationalatlas*. [Online]

Available at: http://www.sna.se/webbatlas/kartor/kopia/cesium_137_efter_tjernobyl_86.html

[Använd 20 05 2013].

Tondel, M., 2007. *Malignancies in Sweden after the Chernobyl accident in 1986*, Linköping: Linköping University, Faculty of Health Science.

Weibull, L. & Gustafsson, K. E., 1999. Svenskt medialandskap i förändring: En översikt. i: E. Amnå, red. *Politikens Medialisering*. Stockholm: Fakta info direkt.

Østbye, H., 2004. *Metodbok för medievetenskap*. Malmö: Liber ekonomi.

Bilagor

1. Inbjudan – Hej och välkommen till vår diskussionsträff
2. Annika, 11 år 1986 - Oro över blåbär och skogspromenader med hunden.
3. Marie, 16 år 1986 - På väg till folkparken i en bil med regnet smattrande mot rutan.
4. Kerstin, 26 år 1986 - I skolans uppehållsrum, geigermätarens utslag i regnet.
5. Elsa, 42 år 1986 - Dotterns födelsedagsfirande i regnet.
6. Maja, 47 år 1986 - Jordbrukaren från Hille med väldigt hög cesiumhalt i kroppen.
7. Gun-Britt, 51 år 1986 - Semestern på Kreta avslutades med nyhetssändning från Sverige.
8. Anna, 20 år 1986 - Nollning på Högskolan. (Detta minne är från augusti 1986 och kunde därmed inte vara med i diskussionen.)

Hej och välkommen till vår diskussionsträff!

Tid: 2 maj kl 17-19

Plats: Högskolan i Gävle, Huvudentrén (röda pilen på kartan)

Hitta hit:

<http://www.hig.se/Ext/Sv/Organisation/Forvaltning/Forvaltning/Lokal-och-service/Lokaler/Karta.html>

Vad är det vi ska göra?

Undersökningen genomförs i två delar och vi arbetar utifrån en metod som heter memory work, utvecklad av en tysk sociolog som heter Frigga Haug.

Del 1 (enskilt)

Du ska skriva ner ett minne som du har av de dagar i slutet av april 1986 då Tjernobylyolyckan nyss hade inträffat, max en A4, Times New Roman, 12 pt. Du ska skriva i tredje person och använda pseudonym. Detta sätt att skriva gör att du skapar ett personligt avstånd till texten och du kan delta i diskussionen om din text, utan att du befinner dig mitt i den. Skriv om en specifik händelse, till synes triviala och betydelselösa saker ska vara med. Du ska bara beskriva minnet eller händelsen, inte tolka eller göra någon analys.

Skicka det du skrivit till katarina.thyrestam@mail.se senast den 30 april. Alla kommer att få möjlighet att läsa allas texter, antingen genom att vi skickar ut dem före eller att ni får läsa dem på plats.

Del 2 (i grupp)

- Var och en kommer att få möjlighet att kommentera de andras texter.
- Gruppen letar efter likheter och skillnader och återkommande inslag i minnena. De händelser som inte går att jämföra med andra utan att använda biografi (författarens övriga erfarenheter) bör uppmärksammas.
- Leta efter generaliseringar, motsägelser, klichéer, metaforer och kulturella krav.
- Diskutera teorier eller allmänna uppfattningar om händelsen.
- Finns det något som egentligen är självklart eller uppenbart som inte är nedskrivet?

Syftet med undersökningen är hitta en gemensam social förståelse av händelsen.

Vi har också några diskussionsfrågor som inte behöver skrivas ner, men som du kan fundera över. Det gäller hur eller på vilket sätt du fick reda på att katastrofen hade inträffat. Radio, tidningar, TV, via telefonen eller grannen?

Uppmärksammade du att det fanns en kulturell minnesvecka i Gävle när det hade gått 25 år sedan Tjernobyli? Vad tycker du i så fall om den? Stort tack för att du är med i vår undersökning!

Anna Lövgren och Katarina Thyrestam, Informatörsprogrammet HiG

Annika, 11 år 1986 - Oro över blåbär och skogspromenader med hunden.

Ett minne som hon har av de dagar i slutet av april 1986 då Tjernobylolyckan nyss hade inträffat...

Av Annika

Annika minns när regnet kom. Precis över Gävleområdet. Regnet från Tjernobyltrakten! De droppar som hon hoppades skulle dra förbi och slå ner någon annanstans. Inte just där hon bodde! Det var ju hennes hemort och där skulle hon fortsätta att bo, under flera år framöver. Ja, kanske till och med för resten av livet. I alla fall senare i livet efter visst resande världen runt. Hur skulle det nu bli? -Hur allvarliga kommer konsekvenserna att bli? Får vi alla cancer om några år? Denna typ av strålning är ju jättefarlig, tänkte hon sittandes i vardagsrummet.

– Användes inte den i krig, funderade hon vidare, som orolig 11-åring. Det snurrade i huvudet dagarna efter. Inte av strålningen utan av ovetskapen om hur det framöver skulle verka på hennes kropp.

Annika hade en hund på den tiden, som hon ofta, till bådass glädje gick i skogen med. Tillsammans vandrade de långa promenader, milslånga sådana. Studerade naturen, kottar och myror. Annika plockade svamp och bär ihop med sin mamma, så gott som varje sommar. Helt plötslig skulle man vara försiktig med att gå ut i skogen och under den kommande sommaren varnades man för att INTE plocka några blåbär alls. Annika som älskade att plocka blåbär. Så mycket att blåbären aldrig, i någon större omfattning, hamnade i den medtagna plastburken utan direkt i munnen. Den dagen, då allt snurrade i huvudet av alla tankar, fylldes hon av ett vemod över att inte kunna gå i skogen mer. Att inte längre kunna ha möjligheten och plocka blåbär. Underbara blåbär! Experter berättade att strålningen sakta men säkert skulle försvagas. Men, hur lång tid kommer det att ta, tänkte hon då? När blir skogen återigen den plats den en gång var: en plats fylld med krispig luft, en känsla av friskhet och naturlighet. Mycket var oklart dagarna efter olyckan, så därav dessa snurriga, surrigna tankar. Oro och rädsla.

Marie, 16 år 1986 - På väg till folkparken i en bil med regnet smattrande mot rutan.

I bilen på väg till Folkparken 30 april 1986

Av Marie

Det var skinn på bilklädseln. Hon var inte van vid det, det hade en speciell lukt. Dessutom kändes bilen väldigt bred. Det var i alla fall snällt att Kerstins pappa skjutsade till Folkparken, annars hade de inte kommit iväg. Vindrutetorkarna gick hela tiden, det regnade förskräckligt mycket. Undrar hur det blir, tänkte hon, när jeansjackan blir blöt? Det kommer inte att kännas speciellt skönt. Mamma hade föreslagit regnkläder, men regnkläder i en Folkpark, när man dessutom köpt en ny ljus jeansjacka från JC? Nej, det var inget alternativ.

Bilradion spelade musik, från kassettband. Det var Sven-Ingvars, inte riktigt hennes smak. Visserligen var det dans i Folkparken, men det var en annan sak. Man lyssnade ju inte på det hemma. Hemma hade radion stått på hela helgen, lokalradion. Det var uttalanden från experter av olika slag och de sa dessutom olika saker. Hur farligt var det här cesiumet egentligen? Det kanske till och med var farligt att vara ute i regnet. Men mamma, pappa och syster skulle också vara ute, de skulle till kasen som vanligt. Då kunde det ju inte vara farligt.

Kerstins pappa frågade henne om hon tyckte om killar som snusade. Hon visste inte vad hon skulle svara, hon hade inte träffat så många killar alls, vare sig med eller utan snus.

-Jag tycker nog bättre om killar som inte snusar, svarade hon, mest för att vara artig och säga något. Hon tyckte inte att Kerstins pappa hade med saken att göra överhuvudtaget.

Han skrattade.

– Typiskt stadstjej, sa han. Hade du varit från landet hade du svarat med snus. Han fortsatte skratta. Vindrutetorkarna skrapade rytmiskt mot rutan.

Kerstin, 26 år 1986 - I skolans uppehållsrum, geigermätarens utslag i regnet.

Tjernobyldagarna

Av Kerstin Hansen (psed)

Kerstin jobbade på som vanligt i högstadieskolans uppehållsrum. Ute regnade det. Hon visste att regnet var radioaktivt och de hade sagt på radion att det kom från en olycka i ett kärnkraftsverk i Sovjet. Hon tyckte det var skönt. Först hade de trott att det var något som hade hänt vid kärnkraftsverket i Forsmark, men tydligen var det borta i Sovjet. Det kändes på något konstigt sätt bättre, att det trots allt var så långt borta.

Hon hade försökt lugna en del av eleverna som var oroliga. Det var inte så många, de flesta verkade inte bry sig. Inte utåt i alla fall.

Hon gick och tänkte på bröllopet som hon och hennes sambo skulle ha till sommaren. Hon gick och tänkte på barnen de ville skaffa. Hur skulle det bli nu?

Då kom naturkunskapsläraren in i uppehållsrummet.

”Kolla här” sa han och öppnade fönstret. I handen höll han en geigermätare. Han sträckte ut den genom fönstret. Maskinen började genast ge ifrån sig ett knattrande ljud. Hon förstod genast att det här inte var bra.

”Det är helt sjukt”, sa naturkunskapsläraren. ”Det är skyhöga värden där ute”. Regnet vräkte ner kring hans hand. Regnet såg ut precis som vanligt.

Hon kände hur kroppen liksom sakta förlamades och hon tänkte; *jag kommer aldrig mer att kunna gå ut. Hur i hela fridens dagar ska jag ta mig hem?*

Efteråt skulle hon inte ens minnas hur hon tog sig hem.

Elsa, 42 år 1986 - Dotterns födelsedagsfirande i regnet.

Minne från Tjernoby

Den 26 april 1986 fyllde Elsas äldsta dotter 14 år. Det var lördag och hon spelade en fotbollsmatch med kompisarna på en gräsplan i området. Regnet öste ner. På kvällen hade familjen kalas med släkten, barnen var ute på gården och lekte. Det regnade fortfarande.

Dagen efter fick Elsa höra att det befarades att det hänt en olycka på Forsmark, höga halter av cesium hade uppmätts. Elsa blev orolig, barnen hade ju varit ute i regnet och i så fall fått allt över sig.

När Elsa några dagar senare fick reda på att det var i Ryssland olyckan inträffat trodde hon inte att det var så farligt, men så kom chockbeskedet från media: Det värsta nedfallet hade varit i Gävle med omnejd. Elsa förbjöd genast sina barn att inte hoppa i vattenpölar.

Den våren och sommaren var hon och barnen inte ute i skogen och de plockade inte bär eller svamp på 2 år. Barnen var ledsna när de inte fick plocka liljekonvaljer till morsdag, vilket varit tradition i många år.

Elsa hade en väninna som tog ännu mindre risker. Vid besök i hennes lägenhet fick de lämna sina skor i en låda vid trappen. Detta fortgick tills snön la sig på hösten.

Elsas familj åt ofta vilt, så som älg, rådjur och ren, vilket de blev mer försiktiga med efter -86.

– Renkött från Norrland kan väl inte vara farligt, tänkte Elsa.

För säkerhets skull lämnade hon in två bitar renkött för cesium prov, en från 1985 och en från 1986. Det visade sig att biten från -85 innehöll mer cesium än den från -86. Elsa började då fundera på hur många kärnvapenprov som gjorts i norra Ryssland som sedan landat över oss och hur mycket vi fått i oss innan olyckan i Tjernoby.

– Konstigt att man inte är självlysande, tänkte Elsa.

Maja, 47 år 1986 - Jordbrukaren från Hille med väldigt hög cesiumhalt i kroppen.

Minne från Tjernobyl

Maja

Det var i Forsmark som de först upptäckte att det var en läcka någonstans. De trodde det hänt något med deras anläggning. När de undersökte upptäcktes det var det kom ifrån.

Det jag minns mest är att det var ifrån TV informationen kom först. De radioaktiva ämnena kom ner över Gävle under sista april 1986, och det kom ner mycket på grund av det kraftiga regnet.

Det var tidningsartiklar som handlade om en jordbrukare från Hille som åt som vanligt av sin egen skörd. Han undersöktes och hade då hemskt mycket Becquerel i sig.

Efter Tjernobylolyckan har man sedan gjort regelbundna undersökningar där man mätt Cesiumhalten i bär och svamp i våra områden. Även älgkött har kontrollerats.

Gun-Britt, 51 år 1986 - Semestern på Kreta avslutades med nyhetssändning från Sverige.

Minne från Tjernobyl 1986

Av Gun-Britt

I februari 1986 hade Olof Palme blivit skjuten. I slutet av april var jag och min man på Kreta och vi blev behandlade som kungaparet när vi kom, eftersom vi var från Sverige och Palme hade haft ett hus på det stället där vi bodde. De tyckte den händelsen var så stor. I slutet av vår vecka ville de på hotellet att vi skulle komma och titta på TV för de visade från Sverige. Det var väldigt svårt för oss att förstå vad som hade hänt, eftersom nyheterna var på grekiska, men det verkade som om något hade hänt vid Forsmark. Vi blev förstås oroliga och rädda och försökte per telefon få tag i någon hemma.

Vi fick tag på och pratade med vår yngsta son, som då var omkring 17 år och han var så nöjd för han hade varit nere i stugan och krattat gräsmattan och nu var han hemma i vår trädgård och krattade där med. Det hade inte hänt något i Forsmark sa han, det var borta i Sovjet. Vi kom hem på Valborgsmäss. Det var då vi började förstå att även om det inte hade hänt här så var vi drabbade. Och vår son som hade varit så snäll och krattat åt oss i regnet. Vi var väldigt oroliga de första dagarna, det var en skräck. Vi blev avrådda att plocka bär och svamp och man ville inte det heller. Vi har inte plockat svamp där vi bodde sedan dess, det gör vi på andra ställen.

När jag fick bröstcancer 2005 pratade jag med en äldre kvinnlig läkare, som hade arbetat länge i Gävleborg. Hon tyckte sig märka en markant ökning av antalet bröstcancerfall bland kvinnor, främst från Hälsingland. Hon undrade över om sambandet mellan detta och nedfallet från Tjernobyl. Många av mina kvinnliga vänner fick också bröstcancer, en året före mig och en året efter mig. Vi tänkte också på om det kunde finnas ett samband.

Anna, 20 år 1986 - Nollning på Högskolan. (Detta minne är från augusti 1986 och kunde därmed inte vara med i diskussionen.)

Anna

Det var på hösten i september då vi, som redan gått ett år skulle hitta på något skoj åt våra nya högskoleelever ett så kallat nolle-uppdrag.

På olika platser centralt i Sandviken fanns dessa "nollor" på uppdrag. Några fiskade i en vägbrunn, andra mätte sträckor med en linjal ytterligare hade försäljning av diverse konstiga prylar. Fler aktiviteter fanns men jag kommer ej ihåg dem i skrivandets stund. Samtidigt gick de äldre studenterna runt och tittade på spektaklet.

Ett av uppdragen var att gruppen skulle låtsas göra olika mätningar på exv svamp, bär och annat som man önskade. Gruppen monterade upp ett oscilloskåp eller liknande.

De hade en skylt om vilka mätningar de gjorde, det olyckliga i det hela var att några inte uppfattade att det var på skoj. Skyltningen var dock sådan. Utan det var några som åkte flera mil extra för att hämta sin svamp för att få den testad på hur mycket becquerel den innehöll.

Detta visar hur stort intresset dock var att det fanns ständigt där hos allmänheten.